

1640

KANSALLISKIRJASTO

2/2013

A. E. Nordenskiöldin kartta-aarteet

s.14

+ Reinhard Altenhönerin tavoite: "Koko Saksan kulttuuriperintö DDB-portaaliin." s.6 / Ruotsissa ilmestyneet suomenkieliset lehdet digitoidaan s.33 / Mannerheimin matkasikarit s.42

SISÄLLYS

2 / 2013

- 1**
Pääkirjoitus: Kuvat maailmasta
- 2**
Världen i bilder
Tapio Markkanen
- 3**
Ajankohtaista
- 4**
Minun Kansalliskirjastoni: Tuomas Heikkilä
Kirsi Aho
- 6**
Maailmalta:
Reinhard Altenhöner: "Haluamme tarjota kaikille vapaan pääsyn Saksan kulttuuri- ja tiedeperintöön."
Suvi Kingsley
- 12**
Taiteilijoiden sähköpostit talteen?
Suvi Kingsley
- 14**
Avartuva maailma -näyttely kuvina
- 20**
Suomen maanmittauksen neljä vuosisataa
Mikko Huhtamies
- 22**
Kansakunnan kartta-aarteet Kansalliskirjastossa
Anna-Maija Pietilä-Ventelä
- 25**
Ovatko nykykartat voita vai margariinia?
Antti Jakobsson
- 27**
Kirjakatsaus: Kartta ja maailmankuva
Liisa Savolainen
- 28**
Karttojen konservointi ja digitointi näyttelyä varten
Marleena Vihakara
- 30**
Maantieteilijä Katariina Kosonen matkailupropagandaa tutkimassa
Suvi Kingsley
- 32**
Suomessa olevat yleisölle vapaat kartografiset palvelut
Matti Munnukka
- 33**
Lisälehtiä Ruotsin sanomalehdistön historiaan
Kalevi Lehtonen
- 41**
In Memoriam: Heli Therman
- 42**
Mannerheimin matkasikarit
Olli Alho ja Kai Linnilä
- 43**
Kansalliskirjasto digitoi 160 000 sodanaikaista kuvaa Puolustusvoimien kaikille avoimeen verkkopalveluun
- 44**
Kirjastossa tapahtuu
- 48**
Näyttelyt ja tapahtumat

TAPIO MARKKANEN

Professori Tapio Markkanen tutkii ja opettaa tähtitiedettä ja tieteenhistoriaa. Hän toimii myös Suomen Unesco-toimikunnan puheenjohtajana.

Kuvat maailmasta

Yhdistyneiden Kansakuntien tiede-, kasvatusta- ja kulttuurijärjestö Unesco tunnetaan maailmalla varmaan parhaiten maailmanperintöohjelmastaan. Vuonna 1992 Unesco perusti *Memory of the World* -ohjelman, jonka tarkoitus on tukea kirjallisen perinnön säilyttämistä ja suojelua. Sen rekisteriin kirjataan ihmiskunnan arvokkaimmiksi katsotut käsikirjoitukset, painetut teokset ja niiden kokoelmat. Ensimmäiset kohteet otettiin Ihmiskunnan muisti -luetteloon 1997. Niiden joukossa oli Suomen kansalliskirjaston A. E. Nordenskiöldin kokoelma.

Nordenskiöld aloitti karttojen ja matkakirjallisuuden keruun valmistellessaan arktisia tutkimusmatkojaan, joita kertyi kaikkiaan kymmenen. Matkat lopetettuaan hän jatkoi keräilyä ja syventyi yhä intensiivisemmin tutkimaan kartografian historiaa, joka oli vielä 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä lähes kyntämätön sarka. Nordenskiöld kuoli vuonna 1901, ja maailman arvokkaimpiin kuuluva kokoelma ostettiin Suomeen. Hän itse toivoi sen päätyvän syntymämaahansa, jossa hän oli opiskellut ja aloittanut korkealle kohonneen tieteellisen uransa.

Kokoelmassa on aineistoa 1400-luvulta 1900-luvun alkuun. Ennen vuotta 1800 painettuja karttoja – atlaksissa, kirjoissa ja irtokarttoina – on lähes 24 000. Valtava aineisto antaa tutkimukselle lujan pohjan mitä moninaisimmista näkökulmista. Sen perusteella voi tutkia maantieteellisen tietämyksen tuloa kartoille, poliittisen ja taloudellisen vallan vaihtelua. On mielenkiintoista panna merkille eri aikakausien ja valmistusmaiden kartoissa, mitä kartta kertoo ja usein myös mistä halutaan vaieta. Aikojen saatossa karttaan on keksitty pakata yhä enemmän tietoa typografiaa ja symboleja kehittämällä.

Kartta ei kerro vain yksityiskohtia. Niitä yhdistämällä kyetään rakentamaan kokonaiskuvia. Kartat ja kartanlaadinnan kehitys tarjoaa lähtökohtia monelle tieteenalalle viestinnän historiasta semiotiikkaan. Sitä mukaa, kun kokoelman aineistoa tarjotaan digitoituna verkossa, kasvaa tutkijoiden mahdollisuus hyödyntää sitä maailmanlaajuisesti. /

TAPIO MARKKANEN

Professor Tapio Markkanen forskar och undervisar i astronomi och vetenskapshistoria. Han är ordförande för Finlands Unesco-kommission.

Svensk översättning:
Puck Sumelius

Världen i bilder

UNESCO, Förenta nationernas organisation för utbildning, vetenskap och kultur är säkert bäst känd för sitt världsarvsprogram. UNESCO inrättade 1992 programmet Världens minnen (Memory of the World) som syftar till att bevara och beskydda det litterära arvet. Till dess register väljs manuskript, tryckta verk och samlingar som anses höra till mänsklighetens mest värdefulla. De första objekten togs upp på listan Världens minnen 1997, och bland dem fanns A. E. Nordenskiölds samling vid Finlands nationalbibliotek.

Nordenskiöld började samla på kartor och reselitteratur medan han förberedde sina arktiska forskningsresor, som blev sammanlagt tio. Efter att Nordenskiöld hade upphört med sina resor fortsatte han att utöka sina samlingar och ägnade sig allt mer intensivt åt att forska i kartografins historia, som ännu under slutet av 1800-talet var ett så gott som outforskat kapitel. Nordenskiöld dog 1901 och samlingen, som hör till de värdefullaste i världen, förvärvades till Finland. Nordenskiöld önskade själv att samlingen skulle komma till det land där han var född och där han inledde sin aktningvärda vetenskapliga karriär.

Samlingen innehåller material från 1400-talet till 1900-talets början. Antalet kartor tryckta före 1800 uppgår till cirka 24 000 kartor i atlas, böcker och som lösa kartblad. Det enorma materialet är ett gediget forskningsunderlag som kan användas ur många olika perspektiv. Materialet kan användas till att undersöka den geografiska kunskapens utveckling uttryckt i kartorna men också växlingarna i politisk och ekonomisk makt. Det är intressant att ur kartor från olika tidsperioder och tillverkade i olika länder utläsa vad kartan vill berätta och ofta också vad den vill förtiga. Med tiden har kartan kommit att innehålla allt mer information i och med att typografi och symboler har utvecklats.

En karta berättar inte enbart detaljer. Genom att sammanställa detaljerna kan man bygga upp en helhetsbild. Kartor och kartografins utveckling erbjuder forskningsunderlag för många discipliner från kommunikationshistoria till semiotik. I takt med att samlingens material digitaliseras och görs tillgängligt på nätet ökar dess potentiella användning bland forskare världen över. /

Kansalliskirjaston korjaushanke on alkanut

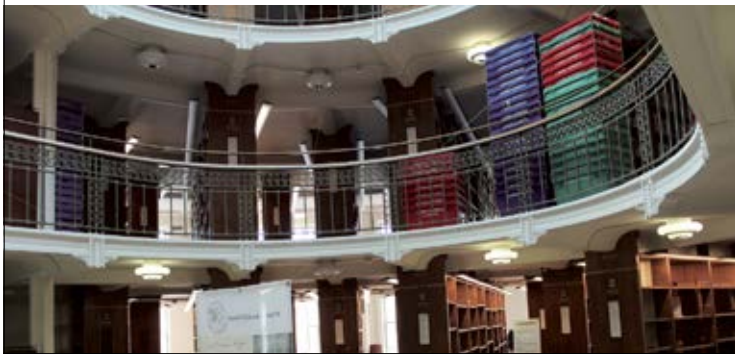
Kansalliskirjaston konservoiva korjaushanke alkoi 3.6.2013 ja jatkuu syksyyn 2015. Korjaustyöt koskevat kirjastokorttelin Unioninkadun puoleisia osia, jotka ovat runsaan kahden vuoden ajan suljettuina.

Kirjasto palvelee asiakkaitaan koko korjaustöiden ajan Fabiania-rakennuksessa. Uusi sisäänkäynti on osoitteessa Fabianinkatu 35. Fabiania-rakennuksessa sijaitsevat myös kaikki kirjaston palvelut, lukutilat ja osa käsikirjastoa.

Kirjasto on kesällä 2013 auki klo 9–18 maanantaista torstaihin ja klo 9–16 perjantaista lauantaihin. Heinäkuun lauantait kirjasto on kiinni.

Lisätietoja Kansalliskirjaston verkkosivuilla <http://www.kansalliskirjasto.fi/kokoelmatjapalvelut/uutiset/1369745457872.html>

TIINA LEHMİKOSKI, PESSÄ

Open Repositories -konferenssi Helsinkiin vuonna 2014

Julkaisuarkistoalan johtava kansainvälinen tapahtuma Open Repositories järjestetään vuonna 2014 Helsingissä. Viisipäiväisen konferenssin ajankohta on 9.–13. kesäkuuta 2014 ja pääosa sen tapahtumista järjestetään konferenssikeskus Paasitornissa Helsingin Siltasaarella. Konferenssin järjestelyistä vastaavat yhteistyössä Kansalliskirjasto ja Helsingin yliopiston kirjasto.

Konferenssin yhteydessä järjestetään myös keskeisten julkaisuarkisto-ohjelmistojen (DSpace, Fedora ja

Eprints) käyttäjäryhmien vuosittaiset tapaamiset ja ohjelmistokehittäjille suunnattu Developer Challenge -kilpailu.

Ensimmäistä kertaa Pohjoismaissa järjestettävä Open Repositories on tällä hetkellä todennäköisesti maailman suurin avoimen lähdekoodin ohjelmistoihin keskittyvä kirjastoalan tapahtuma. Tämän vuoden Open Repositories -konferenssi (<http://or2012.ed.ac.uk/>) järjestettiin heinäkuussa Edinburghissa, ja se keräsi yhteensä 460 osallistujaa 40 eri maasta. Tämänvuotinen konferenssi (<http://or2013.net/>) järjestetään Prince Edward Islandilla Kanadassa.

ICHC 2013
The 25th International Conference on the History of Cartography Helsingissä 30.6.–5.7.2013

ICHC, kartografian historian 25. kansainvälinen konferenssi, järjestetään 30. kesäkuuta – 5. heinäkuuta 2013 Katajanokalla hotelli Grand Marinan kongressitiloissa.

→ <http://ichc2013.fi/>

HAASTATTELUSSA:
 filosofian tohtori,
 dosentti **Tuomas Heikkilä,**
 Helsingin yliopisto

TEKSTI: **KIRSI AHO**
 KUVA: **SISKO VUORIKARI**

Historioitsija Tuomas Heikkilä on toteuttanut yhteistyössä Kansalliskirjaston kanssa useita hankkeita, joista tuorein on viime vuonna verkkoon valmistunut *Fragmenta Membranea* -pergamenttietokanta sekä siihen liittyvä *Kirjava keskiaika* -verkkoteos. Heikkilä aloittaa elokuussa 2013 Suomen Rooman-instituutin johtajana Villa Lantessa. Hän saapui haastateluun pian yksivuotiaan Kaarlo-pojansa kanssa.

Millainen oli ensikohtaamisesi Kansalliskirjaston kanssa?

Tuomas Heikkilä ja hänen pian yksivuotias Kaarlo-poikansa piipahtivat Kansalliskirjaston sisäpihalla.

luvut *La Sfera*-kartat Välimereltä ovat häikäisevä näky. Myös kirjaston inkunaabelikokoelma on hämmästyttävä.

Kirjaston inspiroivin paikka?

Olen kiertänyt maailmalla eri kirjastoja lähes 20 vuotta, ja Kansalliskirjasto on yhä minusta äärettömän inspiroiva ympäristö. Eteläsalin yläkerrassa aistii vuosisatojen oppineisuuden, menneet ihmiset ja historian, jonka hahmottaminen on nykyajan ymmärtämisen kannalta välttämätöntä.

Kansalliskirjaston vaikutus työhösi?

Kansalliskirjasto on ohjannut uravalintaani siinä mielessä, että kirjaston kokoelmat saivat minut kiinnostumaan juuri keskiajasta. Myöhemmin ne ovat tarjonneet tutkimusaiheen, jonka vuoksi olen pysynyt Suomessa. Kansalliskirjastosta löytyy jopa hienompia aarteita kuin monista Euroopan vanhoista kirjastoista: esimerkiksi Helsingin *La Sferat* ovat komeampia kuin Firenzen Biblioteca Laurenzianassa, joka on sentään Medicien kirjasto. Kuten juuri taannoisessa Tukholman fragmenttikokouksessa sain todeta, meidän on syytä olla rinta rottingilla. Kansalliskirjastosta löytyy kansainvälisesti merkittäviä kokoelmia.

Kansalliskirjaston kehittämisajatuksia?

Erilaiset oheistuotteet ovat aina kiinnostavia, ja kirjaston aarteiden tuotteistaminen toisi niille näkyvyyttä.

Terveisesi kirjaston työntekijöille?

Minulle on jäänyt hyvä mieli siitä, miten helppoa kirjastossa on asioida ja tehdä työtä. Kirjasto on tarjonnut minulle aina joustavaa palve-

/ Kansalliskirjastosta löytyy jopa hienompia aarteita kuin monista Euroopan vanhoista kirjastoista: esimerkiksi Helsingin *La Sferat* ovat komeampia kuin Firenzen Biblioteca Laurenzianassa.

lua, ja on ollut palkitsevaa työskennellä täällä.

Kerro vielä tulevasta työstäsi Villa Lantessa Roomassa.

Villa Lanten 1500-luvulla rakennetussa renessanssihuillassa on toiminut jo vuodesta 1954 Suomen tiedeinstituutti, ja se on vanhin ulkomailla sijaitsevistä 17 instituutistamme. Villa Lanten toiminta-alueina ovat historian tutkimus, arkeologia, klassillinen filologia sekä taidehistoria. Siellä järjestetään kursseja opiskelijoille ja tieteilijöille. Itse olen siellä johtamisen ohella opettamassa sekä tekemässä omaa tutkimusta, joka kohdistuu kalentereihin. Ajan hahmottamisen lisäksi niissä ovat tärkeitä kulttuurihistorialliset kerrostumat, esimerkiksi nimipäiväkalenterit, joista voi löytää kiinnostavia ajallisia, maantieteellisiä ja kulttuurisia ulottuvuuksia.

Hyvää kolmivuotiskautta Villa Lantessa! /

Vietin lapsuuteni Kruununhaassa, joten rakennuksena kirjasto on minulle tuttu aivan pienestä pitäen. Aloitin historian opinnot Helsingin yliopistossa syksyllä 1992.

Mikä Kansalliskirjaston kokoelma on sinulle tärkein ja rakkain?

Keskiaikaiset pergamenttifragmentit, joiden parissa tutkimusryhmämme teki töitä *Kirjava keskiaika*-projektin aikana, ovat tietenkin hyvin tärkeitä minulle.

Sykähdyttävien löytö?

Nordenskiöldin kokoelmaan kuu-

”Haluamme tarjota kaikille vapaan pääsyn Saksan kulttuuri- ja tiedeperintöön”

Reinhard Altenhöner, Deutsche Digitale Bibliothekin IT-johtaja, on asettanut riman korkealle.

TEKSTI: **SUVI KINGSLEY**
SUOMENNOS: **KATI SALO**

DDB:n tavoite kuulostaa erittäin haastavalta. Onko sen saavuttaminen mahdollista?

Aivan alkuvaiheessa – ja oikeastaan olemme edelleen samassa vaiheessa – oli tärkeää rakentaa innovatiivinen ja vakaa infrastruktuuri. Julkaistuamme beetaversion marraskuussa 2012 olemme kuitenkin keskittyneet yhä enemmän uusien yhteistyökumppaneiden ja tiedon toimittajien tavoittamiseen sekä käyttäjälle näkyvien tietueiden laajentamiseen. Luotamme siihen, että pääsemme vielä sopimukseen monien kumppaneiden ja tiedon toimittajien kanssa, mikä lisää DDB:n kautta saatavien tietueiden määrää huomattavasti. Yli 1 900 laitosta on jo rekisteröitynyt yhteistyökumppaneiksemme, ja monet muut ovat ilmaisseet kiinnostuksensa työkennellä kanssamme. Me puolestamme ymmärrämme tietysti myös, miten tärkeää on etsiä aktiivisesti uusia sisältöjä, ja aiommekin tehdä niin tulevaisuudessa. Tiedostamme toki myös, että DDB ei ole vain väliaikainen järjestely, vaan useiden vuosikymmenten hanke. Henkilökuntamme kova työ rohkaisee kuitenkin minua.

Mikä erottaa Deutsche Digitale Bibliothekin muista vastaavista digihankkeista eri puolilla Eurooppaa? Ehkäpä suomalainen Kansallinen digitaalinen kirjasto-hanke (<http://www.kdk.fi/en>) ja sen uusi Finna-hakukone (<https://www.finna.fi/?lng=en-gb>) ovat teille tuttuja. Miten Deutsche Digitale Bibliothek eroaa siitä?

DDB on tietysti mielessä European saksalainen osa – ei enempää eikä vähempää. Europeana yhdistää kaikkien Euroopan union jäsenvaltioiden kulttuuriperinnön ja asettaa sen saataville maailmanlaajuisesti. EU:n jäsenvaltiot siis tuovat kulttuuri- ja tiedeaineistonsa

/ DDB ei ole vain väliaikainen järjestely, vaan useiden vuosikymmenten hanke. Henkilökuntamme kova työ rohkaisee kuitenkin minua.

kaikkien ulottuville. Europeanasta vastaava EU-komissio on vakuuttanut, että tulevaisuuden tietoyhteiskunta voi toimia vain, jos kaikille taataan vapaa ja demokraattinen pääsy tietoon. Deutsche Digitale Bibliothek osallistuu aktiivisesti tähän prosessiin, kuten muihinkin hankkeisiin. Europeana-kollegoidemme tavoin uskomme, että toimintamme tukee digitointia ja yhteiskunnallista kehitystä. DDB ja Europeana tekevät myös läheistä yhteistyötä. Niiden välillä on jo käynnissä mm. teknisiä, organisatorisia ja juridisia yhteistyöhankkeita, joita laajennetaan tulevaisuudessa DDB:n ja muiden kansallisten yhteeniittymien – kuten toivoaksemme suomalaisten Kansallisen digitaalisen kirjaston – yhteistyön suuntaan. Tämä merkitsee sitä, että voimme vaihtaa työkaluja ja kokemuksia ja noudatamme samoja vakiintuneita käytäntöjä, kun tuomme tietoja ulkoisista lähteistä. Mitä tulee DDB:n ja Europeanan välisiin toiminnallisiin eroihin, luulen, että

keskitymme enemmän metatietojen tärkeään rooliin digitaalisten objektien kontekstualisoinnissa sekä semanttisesti (linkitetyt tietokokonaisuudet) että fyysisesti (linkit paikallisiin palveluihin).

Tässä mielessä DDB ei näe rooliaan pelkkänä teknisenä välineenä, joka asettaa kulttuuriaarteet saataville, vaan korostaa, että sen tarjoamat tiedot ja palvelut ulottuvat jossain määrin myös European sisällön ulkopuolelle. Pylimme myös luomaan verkoston, joka katkaisi kaikki DDB:hen osallistuvat saksalaiset kulttuuri- ja tiedelaitokset, ja tarjoamaan yhteisöille tukea ja mahdollisuuden vaihtaa kokemuksia, teknisiä ratkaisuja ja palveluja.

Mistä DDB saa rahoituksensa?

DDB:n rahoitus tulee Saksan liittohallitukselta ja osavaltioilta ja perustuu joulukuussa 2009 solmittuun hallinto- ja rahoitus sopimukseen. Lisäksi saamme rahoitusta alueellisilta ja paikallisilta tahoilta. Saimme liittohallitukselta noin 8,5 miljoonaa euroa infrastruktuurin luomiseen vuoden 2011 loppuun mennessä. Lisäksi liittohallitus ja osavaltiot sitoutuivat yhdessä rahoittamaan DDB-infrastruktuurin perustamista ja toimintaa 7,8 miljoonaa eurolla vuoden 2012 loppuun mennessä. Tavanomainen vuosibudjettimme on noin 2,6 miljoonaa euroa.

Liittohallitus ja osavaltiot ovat kuitenkin todellisuudessa rahoittaneet DDB:tä huomattavasti enemmän, sillä vain murto-osa niiden noin 5,7 miljoonan objektin tai digitoidun nimikkeen tuotanto-, keräys- ja valmistelukustannuksista, jotka ovat jo DDB:ssä ja joista suurin osa toteutettiin osana Deutschen Forschungsgemeinschaft -tutkimusyhteisön rahoittamia toimia, sisältyy DDB-infrastruktuurin perus-

tamiseen ja toimintaan investoituun rahamäärään.

Oletteko jo varmistaneet tulevan rahoituksenne?

Vuoteen 2015 asti DDB:n toimintaa rahoitetaan vuosittain 2,6 miljoonalla eurolla. Liittohallitus ja osavaltiot päättävät sen jälkeen jatkorahoituksesta olemassa olevien rakenteiden arvioinnin ja siihen mennessä saavutettujen tulosten perusteella. Vuonna 2013 saimme lisärahoitusta liittohallitukselta, joka sijoitti miljoonan euron ylimääräisen summan DDB:n beetaversion laajentamiseen täysversioksi ja lisäksi neljä miljoonaa euroa erityishankkeisiin, joissa digitoidaan liittohallituksen tiloissa olevat kulttuuriesineet ja joiden tulokset syötetään suoraan DDB:hen. Toivomme, että nämä toimet aktivoivat myös osavaltioita. Toistaiseksi voin kertoa, että vuoden 2012 lopussa ja 2013 alussa käynnistettiin uusia alueellisia ohjelmia esimerkiksi Berliinissä, mikä tarjoaa monia yhteistyömahdollisuuksia.

Kuinka suuret DDB:n toimintakustannukset ovat?

DDB-portaalin perustamisen ja toiminnan vaatimien investointikulujen arvioidaan olleen 24 miljoonaa euroa vuoden 2013 loppuun mennessä.

Tällä hetkellä liiketoimintaa hoitaa lähinnä tekninen palveluntarjoajamme, Fachinformationszentrum Karlsruhe, jonka valitsimme kilpailutuksen perusteella 2010–2011. Lisäksi on perustettu palveluyksikkö, joka vastaa markkinoinnista, strategisesta toiminnasta ja tiedottamisesta rajallisissa mutta jatkuviissa puitteissa. Yksikkö toimii Stiftung Preussischer Kulturbesitz -säätiön alaisuudessa. DDB:n projektinhallinta- ja kehittämistoimintaa hoidetaan puolestaan Saksan

kansalliskirjastossa ja muiden toimijoiden tiloissa. Vaikka suunnitelmamme päättyvät vuoteen 2015, jolloin DDB aloittaa uuden jakson, voi jo nyt sanoa, että vuotuiset toimintakustannukset eivät merkittävästi alita 2,6 miljoonan euron tavanomaista vuosibudjettia. Tämä tarkoittaa sitä, että merkittävä laajentuminen edellyttää lisärahoitusta.

Kertoisitteko teknisesti suuntautuneille lukijoillemme, mitä ohjelmia käytätte?

Hankkeen alussa Fraunhofer-tutkimuslaitokselle (IAIS) annettiin vastuu DDB:n alkuvaiheen suunnittelusta, kehittämisestä ja toimeenpanosta. Ryhmä ja sen kumppanit ovat työskennelleet konseptisuunnitelman parissa ja kehittäneet teknistä IAIS-Cortex-ohjelmistoinfrastruktuuria, joka automaattisesti järjestää ja avaa tietueita. IAIS-Cortex on suunniteltu yhdistämään, rikastamaan ja linkittämään kulttuurilaitosten tarjoamat metatiedot siihen esittämismuotoon, jossa niitä käytetään Saksan kansalliskirjastossa. Se on luotu avoimen lähdekoodin ohjelmistoja hyödyntäen. Teknisenä operaattorina toimiva FIZ Karlsruhe vastaa DDB:n koko tietoteknisestä infrastruktuurista. Se sisältää niin julkisen portaalin kuin järjestelmät, jotka on tarkoitettu tietojen muokkaamiseen ja normalisoimiseen sekä kumppaniverkoston perustamiseen ja hallintaan. Parhaan mahdollisen suorituskyvyn ja käytettävyyden varmistamiseksi DDB:llä on kaksi ylimääräistä järjestelmää eri paikoissa sijaitseissa tietokeskuksissa. Pilvipalvelun kaltaisen arkkitehtuurin ansiosta järjestelmän suorituskykyä voidaan mukauttaa dynaamisesti portaalin kävijämääriin.

Kuinka suuri ryhmä DDB:tä työstää?

DDB:n parissa työskentelee monia ihmisiä, ja ”ryhmäläisten” todellista määrää ei voi arvioida, koska DDB on osaamisverkosto, joka yhdistää eri kulttuuri- ja tiedelaitosten asiantuntijat, tietotekniset asiantuntijat sekä poliittiset ja muut ulkoiset sidosryhmät. Kaikki toimijat tarjoavat asiantuntemustaan ja kokemustaan esimerkiksi osallistumalla useisiin DDB:n konseptien kehittämissyihin, joiden aiheita ovat esimerkiksi esittäminen, tiedot, tiedottaminen ja hakutulossijoitukset. Yhteensä yli 150 henkilöä on mukana hankkeessa, ja laskennallisten kokopäivätyöntekijöiden määrä on noin 25.

Miten hanke on organisoitu, kun siihen osallistuu jo nyt noin 1 970 saksalaislaitosta, jotka kaikki toimittavat aineistoa?

Deutsche Digitale Bibliothek (DDB) on ensisijaisesti kulttuuri- ja tiedelaitosten osaamisverkosto, jota tukevat liittovaltion, osavaltioiden ja paikallistason viranomaiset. Verkoston tavoitteena on tietojen vaihtaminen ja yhteisen kokemuksen tarjoaminen DDB:n laajentamiseen. Verkoston organisaatioon kuuluu 13 perustajajäsentä ja yleiskokous, hallitus ja johtokunta. Koordinaattorina toimii Saksan kansalliskirjasto. DDB-portaali on tällä hetkellä verkoston tärkein, muttei suinkaan ainoa hanke. Yksi hankkeista liittyy Saksan kulttuurikarttaan, joka tarjoaa tietoja kulttuurikokoelmista ja -laitoksista. Deutsche Digitale Bibliothekin (DDB) beeta-version julkaisun lähestyessä kutsumme kaikki Saksan kulttuuri- ja tiedelaitokset osallistumaan portaalin perustamiseen. Rekisteröityminen ei velvoita tietojen toimittamiseen. Kaikki rekisteröityneet laitokset esittelevät Saksan kulttuuri- ja tiedemaiseman virtuaalikartassa, mikä tarkoittaa, että ne saavat näkyvyyttä osana

DDB:tä. Jo yli 90 laitosta on toimitannut aineistoa DDB:hen, ja luku kasvaa jatkuvasti. DDB:n palvelukeskus vastaanottaa päivittäin pyyntöjä laitoksilta, jotka haluavat sisällyttää digitaaliset kokoelmansa DDB:hen.

Tarkoituksena on avata DDB-palvelukeskus, Servicestelle DDB, jota ollaan parhaillaan perustamassa Saksan kansalliskirjastoon. Palvelukeskus toimii keskeisenä yhteyspisteenä DDB:n kumppaneiksi haluavien laitosten suuntaan. Palvelukeskuksessa toimiva ryhmä auttaa laitoksia valmistelemaan ja toimittamaan tietonsa DDB:hen. Ryhmä myös koordinoi kaiken työn teknisen operaattorin, Europeanan ja uuden sisällöntuottajan kanssa. Osaamisverkoston laitokset tukevat palvelukeskusta alakohtaisissa erityistehtävissä, kuten sisällön hankkimisessa, yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa ja datan selvityksessä.

Toinen hanke liittyy innovatiivisiin työ- ja palveluvälineisiin, joita tarjotaan helpottamaan tietojen rikastamista ja laajentamista sekä niiden linkittämistä muihin tietokokonaisuuksiin – ei vain DDB:tä, vaan myös yhteistyökumppaneita ja heidän tarjoamia palveluita varten.

Osallistuvatko käyttäjät kehittämistyöhön?

Käyttäjät eivät vielä osallistu käytännössä, mutta tietysti DDB-ryhmä on jatkuvasti kiinnostunut käyttäjien palautteesta. Tätä tarkoitusta varten se perustikin palautekanavan, joka on tarkoitettu DDB:n tulevaa kehitystä koskevien toiveiden esittämiseen (feedback@deutsche-digitale-bibliothek.de). Tällä hetkellä suunnitellaan käyttäjäosallistumisen testaamista ja räätälöidyn käyttäjätilan tarjoamista DDB:n toimintakauden puolivälissä. Räätä-

/ **Tarkoituksena on avata DDB-palvelukeskus, Servicestelle DDB, jota ollaan parhaillaan perustamassa Saksan kansalliskirjastoon.**

löinnin ansiosta käyttäjät voivat käyttää sosiaalista mediaa ja osallistua DDB:hen aktiivisesti, esimerkiksi rikastamalla DDB-portaalin digitaalisten objektien metatietokuvauksia (käyttäjien tekemä avainsanoittaminen). Innovaatiotyöryhmämme seuraa tarkasti juuri käyttäjien vuorovaikutusta. Olemme sitoutuneet julkaisemaan avoimen rajapinnan (ohjelmointirajapinnan), jonka avulla DDB-metatietohakemistoa voi käyttää uudelleen viimeistään vuoden 2013 puolivälissä, mikä puolestaan mahdollistaa DDB:hen liittyvien palvelujen, esimerkiksi erityisten älypuhelin- ja taulutietokonesovellusten hajaute-tun kehittämisen. Toivomme, että tämä herättää paljon kiinnostusta.

Mikä on hankkeen aikataulu?

Uusia toimintoja lisätään vaiheittain jo vuoden 2013 aikana. Samalla sisältöä eli uusia tietokokolemia lisätään kiihtyvällä vauhdilla. Erillistä sisältöstrategiaa valmistellaan parhaillaan. Aiomme tehdä jatkuvia parannuksia beeta-aiheen aikana käyttäjäpalautteen perusteella.

Esimerkiksi objektien hakua ja verkottamista parannetaan jo vuoden 2013 aikana. Asiantuntevien intendenttien kokoamat virtuaalinäytellyt näyttävät selkeästi, miten monimuotoisia kulttuuriaineistoja DDB:n kautta on saatavilla. Lisäksi osallistujalaitokset voivat käyttää DDB-alustaa ajatusten ja tietojen vaihtamiseen. DDB ei kuitenkaan koskaan ”valmistu”, koska Saksan erittäin monimuotoisten kulttuuriaineistojen digitointi on vasta alkuvaiheessa, uudet teokset on sisällytettävä DDB:hen ja jatkuvat tekniset edistysaskeleet on otettava huomioon.

Ovatko käyttäjät jo löytäneet sivuston?

Kyllä, erityisesti beetaversioiden julkaisua seuranneina viikkoina verkkosivustossa kävi miljoonia käyttäjiä. Olemme ylpeitä siitä, ettei meillä ollut suorituskykyongelmia, koska olimme valmistautuneet hyvin. Seuraavien viikkojen aikana kävijöiden määrä väheni ja tasoittui nykyiseen muutamaankin tuhanteen vierailijaan päivässä. Käyttäjät ovat paitsi Saksasta myös muista maista, mikä on näkynyt sähköpostitsekin (fragen@deutsche-digitale-bibliothek.de) saamassamme palautteissa. Kaiken kaikkiaan alku on ollut erinomainen, ja olemme saaneet erittäin myönteistä julkista palautetta.

Kuinka pitkälle olette ehtineet kehittää sivustoa? Saako jo nyt Beethoven-hakusanalla välittömästi hakutuloluettelon, joka sisältää täydentävää kirjallisuutta, partituureja, muotokuvia jne.?

DDB:n ensimmäinen versio sisälsi rajallisesti toimintoja ja sisältöä, minkä vuoksi kutsumme sitä avoimesti beetaversioksi. Keskitymme yksinkertaiseen, keskitettyyn hakupalveluun ja pyrimme tarkentamaan hakua eri osa-alueiden mu-

kaan. Käyttäjät voivat myös hakea aineistoa tietyn osa-alueen sisällä saadakseen yksityiskohtaisempia tietoja. Tämä on uusi piirre DDB:n kaltaisissa hakuympäristöissä. Kaupalliset intressit eivät vaikuta hakutuloksiin. Kun metatiedot on tarkistettu, kokoelmista voi hakea tietoja yhdellä haulilla useasta eri kontekstista. Haun aikana paljastuu myös yhteyksiä ja ristiviittauksia, joita ei näy yksittäisten laitojen verkkosivustoissa tai alakohtaisilla sivuilla (esimerkiksi vain kirjastoportaaleissa). Tämä on yksi DDB:n ainutlaatuisista ominaisuuksista. Jos käyttäjä hakee Beethoven-sanalla, hän löytää tällä hetkellä yli 1 000 objektia kuudelta eri alueelta: kirjastoista, museoista, arkistoista, tutkimuslaitoksista ja tiedotusvälineistä (<http://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/searchresults?query=Beethoven>). DDB:hen tehdään huomattava parannus jo vuonna 2013, kun yksittäisiä henkilöitä koskevat aineistosivut avataan. Esimerkiksi ’Beethoven, Ludwig van’ -henkilösivulla käyttäjät voivat tutkia kaikkea Beethoveniin liittyvää DDB-aineistoa. Tämä tehdään yhdistämällä DDB:hen valtavia auktoriteettitietokantoja (ensin Saksan kansallinen auktoriteettitietue). Semanttisten yhteyksien muodostaminen henkilöiden, paikkojen ja muiden vastaavien konseptien sekä DDB:n – ja myöhemmin Europeanan – sisällön välillä on yksi DDB:n semanttisen asiantuntijaryhmän suurimmista tehtävistä ja haasteista.

Uusien kokoelmien ja kokotekstihauun lisääminen DDB:hen, mikä on parhaillaan suunnitteilla, edellyttää hakutoimintojen jatkuvaa parantamista. Tämän parissa DDB-ryhmä työskentelee vielä.

Miten toimitte tekijänoikeuskysymysten kanssa?

Tekijänoikeuden alaisen teoksen

digitointi ja sen asettaminen yleisesti saataville on teoksen hyödyntämistä, mikä edellyttää tekijänoikeuslainsäädännön nojalla luvan hankkimista. Kun DDB:n kautta saataville asetettua sisältöä käytetään, tekijänoikeuksia ja muita immateriaalioikeuksia on kunnioitettava. Tekijänoikeuden alaisia teoksia voidaan siis digitoida ja asettaa julkisesti saataville vain oikeudenomistajien suostumuksella. Jos suostumusta ei voi saada, jää nähtäväksi, salliiko jokin tuleva juridinen säännös vastaavien teosten käytön ilman oikeudenomistajan suostumusta sen jälkeen, kun teoksen oikeudet on selvitetty riittävän hyvin ja tekijöitä edustavien liittojen tai vastaavien järjestöjen kanssa on tehty asianmukaiset sopimukset. Koska DDB:n kautta saataville asetetut digitaaliset objektit eivät sijaitse DDB:ssä itsessään, vaan kussakin kumppanilaitoksessa (ja niitä voidaan käyttää kyseisissä laitoksissa), laitokset itse vastaavat tarvittavasta käyttövalvonnasta ja ei-julkisten teosten käytöstä aiheutuneiden kulujen perimisestä. Tällä hetkellä DDB tarjoaa käyttäjille lähinnä sisältöä, jota ei ole hyödynnetty kaupallisesti. Suunnitelmien mukaan tekijät ja kaupalliset käyttäjät, kuten kustantajat tai kuvatoimistot, voivat asettaa kaupallisesti hyödynnettyjä teoksia saataville DDB:n kautta kohtuulliseen hintaan. Tämän prosessin käytännön toteutus ja muut yksityiskohdat on vielä selvitettävä.

Mitä tulee DDB:n sisältämiin metatietoihin, DDB:n ja tietojen toimittajan välinen sopimus perustuu siihen oletukseen, että metatietojen lisenssiehdot ovat CCO. Joissain vähäpätöisissä tapauksissa meidän on harkittava rajoituksia, ja tällöin tiedot eivät ole saatavilla rajapintamme kautta, mutta voimme esitellä ne portaaliympäristössä.

Olenko ymmärtänyt oikein, että aiotte tarjota käyttäjille myös 3D-elämyksiä? Milloin tämä tapahtuu?

Kyllä, jotkin kumppanilaitoksistamme haluavat toimittaa meille kolmiulotteista sisältöä, mutta tämä ei tapahdu vielä ainakaan vuonna 2013.

Mikä on kirjastolaitoksen tulevaisuus?

Se on vaikea kysymys. Tiedän, että jotkut olettavat kirjastojen kuolevan sen jälkeen, kun massadigitointi on suoritettu – ja tässä mielessä DDB:n kaltaiset hankkeet ovat vaarallisia.

Uskon, että tarvitsemme yhä kirjastoja ja myös kirjastonhoitajia sellaisilla perinteisillä alueilla kuin hankinta – mikä tarkoittaa loppujen lopuksi valitsemista – luettelointi ja arkistointi, mutta muunnettuina vastaamaan tämän päivän vaatimuksia: tarvitsemme siis laadunhallintaa automaattisen tietojenkäsittelyn valvomiseen ja optimointiin ja uusia tapoja yhdistää tietokokonaisuuksia, julkaista tietoja ja antaa käyttäjille mahdollisuus käyttää niitä uudelleen uusissa näkymissä. Lisäksi tarvitsemme kirjastoja ja vastaavia paikkoja, jotka mahdollistavat henkilökohtaiset kokemukset, viestinnän ja yhteydenpidon. Tarvitsemme ihmisiä, jotka pitävät huolta kulttuuriperinnöstämme, ehkä kaupallisesti johdettujen hankkeiden lisäksi, mutta vapaassa ympäristössä. Käyttäjäkokenemuksen laajentaminen digitoitun ja alkujaan digitaalisen aineiston – jota DDB myös sisältää – perusteella on valtava haaste meille kaikille. Kannatan myös ajatusta muiden kulttuuriperintölaitosten kanssa toimimisesta ja siitä, että opimme heidän tavoistaan suhtautua sisältöön. Opimme paljon asioiden asettamisesta kontekstiin, niiden historiasta osana omaa histori-

aamme. Tämä luo uuden perustan perinteisten laitosten toiminnalle muuttuvassa ympäristössä ja tarjoaa lupaavia vaihtoehtoja täällä työskenteleville ihmisille.

Entä tulevaisuuden kirjastonhoitaja?

DDB-kokeilu antaa meille selvän käsityksen siitä, mitä meidän on kehitettävä. Meidän tapauksessamme keskiössä ovat metatietojen hallintataidot, tietojen ymmärtäminen, tietojen rakenne, monimutkaisten syntaktisten kysymysten ja kartoitus- ja muunnospotentiaalin selvittäminen. Tarvitsemme myös ihmisiä, jotka osaavat tehdä erikoisosaamisen ymmärrettäväksi muille yhteisöille, tunnistavat yhteiset tavoitteet ja auttavat kolmansia osapuolia osallistumaan. Erikoistuneiden portaalien merkitys vähenee, mutta ihmiset, joilla on soveltavaa tietoteknistä osaamista, ovat erittäin tarpeellisia, mikä johtuu muun muassa käyttäjälähtöisen suunnittelun nykyasemasta ja soveltamista edellyttävistä hakutekniikoista. Vaikka viime vuosina on tapahtunut monia teknisiä parannuksia, jotka liittyvät tietojen vaihtamiseen, rikastamiseen ja yhdistämiseen automaattisen tietojenkäsittelyn avulla, DDB:n kaltainen portaalili on vain niin hyvä kuin sen taustalla oleva sisältö ja luetteloinnin laatu ovat. Perinteinen työ on siis edelleen tärkeää, ehkäpä varsinkin ainutlaatuisten kulttuuriobjektien kuvailemisessa.

Mikä on tämän hetken suosikki-objektinne/teoksenne verkkosivustossa?

Välttyäksemme vastaamasta tällaisiin vaarallisiin kysymyksiin, vastaamme yleensä näin: jos kirjoitat tähtimerkin (*) DDB:n hakukenttään, saat esiin koko DDB:n sisällön, mutta sisällön järjestys riippuu

/ Uskon, että tarvitsemme yhä kirjastoja ja myös kirjastonhoitajia sellaisilla perinteisillä alueilla kuin hankinta, luettelointi ja arkistointi, mutta muunnettuina vastaamaan tämän päivän vaatimuksia.

onnesta. Jokainen tällainen haku antaa siis uuden (yllättävän) tuloksen. Ja jos tarvitset tukea, esittelemme joka viikko uuden haun: se käsitellään verkossa, ja se tarjoaa – jos kokeilet eri osa-alueita – mukavan selailukokemuksen.

Millaisia kokoelmia toivotte näkeväne lisää lähitulevaisuudessa?

Yleisesti ottaen toivon kulttuuriperintölaitoksien toimittavan aineistoa, jota ei ole vielä kovin laajalti tarjolla verkossa, esimerkiksi elokuvia ja muistomerkkikokoelmia. Suurilla laitoksilla on omat yleisönsä, mutta pienet laitokset tarjoavat yllättävää ja mielenkiintoista sisältöä. Itse esimerkiksi opin tänään, että tavarat voivat tarjota mielenkiintoisia oivalluksia – katso Frisörmuseum. Toinen toivomukseni liittyy siihen, että haluaisin näyttää DDB:ssä, miten kaikki kokoelmat ja tietoaaineistot liittyvät toisiinsa. Niiden välillä on monia piilomerkityksiä, jotka pitäisi tuoda paljon avoimemmin esille. /

Taiteilijoiden sähköpostit talteen?

TEKSTI: SUVI KINGSLEY

Pari vuotta sitten Ison-Britannian Kansalliskirjasto, British Library, hankki runoilija Wendy Copen koko sähköisen arkiston kokoelmiinsa. Pitäisikö Kansalliskirjaston ryhtyä samaan? Wendy Copen itsensä mukaan hänen sähköposteissaan ja muissa digitaalisissa aineistoissaan on vain ”vähän kiinnostavaa” materiaalia, mutta tulevien sukupolvien tutkijoiden kannalta hankinta voi osoittautua mittamattoman arvokkaaksi. Olisiko kansallisilla muistiorganisaatioilla aihetta alkaa miettiä suomalaisten kirjailijoiden, taiteilijoiden ja säveltäjien digitaalisten arkistojen hankkimista ja tallentamista?

KARI KÄRÄINEN

**HAASTATTELUSSA:
SÄVELTÄJÄ
Otto Romanowski**

Pitäisikö kansallisten muistiorganisaatioiden ryhtyä tallentamaan taiteilijoiden digitaalisia arkistoja?

Digitaalisen tiedon tallentaminen on tärkeää. Mutta suurempi ongelma on se, kuinka tietoa pystytään lukemaan tulevaisuudessa. Sanotaan näin, että Rosettan kivi on säilynyt yli 2000 vuotta, mutta muutaman vuoden takaisia diskettejä ei voida enää lukea sillä tallennusalustat vanhenevat viidessä vuodessa.

Digitaalinen aika itse asiassa tuhoaa tietoa enemmän kuin se ehtii tuottaa. Tiedon määrä kyllä kasvaa, mutta sen saatavuus vähenee, sillä keinot ja välineet käyttäät tietoa vanhenevat niin nopeasti.

Tallennatko itse digitaalisia aineistojasi?

Kyllä, mutta viime vuonna tragedia iski. Menetin koko vuotta 2010 edeltävän tuotantoni, sillä tietokoneeni kovalevy lakkasi toimimasta. Totta kai olisi hienoa, jos tämä materiaali olisi

KATRI LASSILA / TEOS

**HAASTATTELUSSA:
KIRJAILIJA
Leena Krohn**

Miten kirjailijan digitaalinen raaka-aineisto voisi mielestäsi palvella tutkimusta?

Osaksi aivan samalla tavoin kuin fyysinen kirjallinen jäämistö palvelee sellaista kirjallisuudentutkijaa, joka on kiinnostunut kirjailijan elämän ja hänen teostensa suhteesta. Sähköposti vastaa kirjeenvaihtoa, blogit ja digitaaliset muistiinpanot päiväkirjoja, digikuvat valokuvia, käsikirjoitukset ovat käsikirjoituksia ovatpa ne missä muodossa tahansa (vaikkapa saneltuja).

Mitä aineistosta pitäisi mielestäsi tallentaa ja missä muodossa jälkipolville?

Onhan mahdollista tallentaa digitaalisessa muodossa vaikkapa kirjailijan

nyt tallennettuna jossakin kansallisessa arkistossa ja myös sellaisessa muodossa, että sitä pystyttäisiin lukemaan tulevaisuudessakin.

Mitä aineistosta pitäisi mielestäsi tallentaa ja missä muodossa jälkipolville?

Taiteilija voisi luovuttaa henkilökohtaisia tietojaan, esimerkiksi sähköpostejaan, siten, että ne tallennettaisiin salatussa muodossa ja avattaisiin esimerkiksi 10 vuotta hänen kuolemansa jälkeen. Riippuen tietysti monista seikoista kuten suvun toivomuksista.

Muunlainen, luomiseen liittyvä aineisto kuten materiaalitiedot, teosten alkuperäisversiot ja lähdemateriaalit olisivat tutkijan kannalta erityisen tärkeitä.

Miten digitaalinen raaka-aineisto voisi mielestäsi palvella tutkimusta?

Jos luovuttajan ja tallentajan väli-

seen sopimukseen kuuluisi esimerkiksi ohjeistus välivarmuuskopioiden tallentamisesta, voisi tutkija päästä käsittelemään sitä miten taiteilija prosessoi ja luo teoksia.

On kyse koko ajan eksponentiaalisesti kasvavasta määrästä tietoa. Tallentajan rooli ei olisi helppo.

Tiedon määrän tallentaminenhan helpottuu koko ajan ja varsinainen media ei tulisi maksamaan paljon.

Mutta miten tieto saadaan avattua luettavaan muotoon? Infrastruktuurin perustaminen ja suunnittelu vie aikaa, ja infrastruktuuriakin pitää päivittää ainakin 10 vuoden välein.

Kansalliskirjasto voisi esimerkiksi kerätä mahdollisimman monien eri medioiden tallennuslaitteita ja soittamislaitteita, ja siirtää tietoa vanhoilta laitteilta digitaaliseen muotoon.

Entäpä tiedon valikointi tallentajan kannalta?

koko tietokoneen sisältö. Tutkija voisi silloin tarkastella kirjailijan Google-hakuja, luetteloida hänen käyttämänsä ohjelmat, mielisivuotot ja profiilit sosiaalisessa mediassa, nähdä Skype-puhelujen logitiedostot, kuunnella äänitiedostot, selata chatit, tutkiskella skannatut kuitit ja verotodistukset...

Mutta onko se mielekäästä? Ehkä jollekulle tutkijalle. Itse pitäisin sähköpostia ja käsikirjoitusten versioita oleellisempina. Kaikki se, mikä on verkossa (kuten blogit ja toiminta sosiaalisessa mediassa), pysyy siellä – ainakin toistaiseksi – ja on kenen tahansa käytettävissä.

Pitäisikö hyödylliseksi nähty digitaalinen aineisto siirtää paperille? Niin, mikä loppujen lopuksi kestää

kauemmin, paperi vai digitaalinen media? Minä ainakaan en uskalla ennustaa, mutta en silti näkisi järkeväksi paperille siirtämistä. Mikä urakka ja millaiset kustannukset!

Säilytätkö itse sähköpostejasi, digitaalisia vedoksia ja versioita käsikirjoituksistasi, digitaalisessa muodossa olevia muistiinpanojasi?

Olen käyttänyt tietokonetta vuodesta 1985 saakka, mutta varhaisten tietokoneiden levykkeitä ei ole juuri enää jäljellä. Enkä tiedä, millä koneella pystyisi avaamaan muinaisen Apricot-tietokoneen tiedostoja.

Minulla on sähköposteja tallella ainakin vuodesta 1993, ei kuitenkaan täydellisiä arkistoja ennen kuin 2000-luvulla. Käsikirjoitusversioita

Tiedon määrän kasvaminen on valheelmiö. Turha tieto kyllä kasvaa, mutta yksilötasolla ei radikaalisti. Minä en esimerkiksi pysty kirjoittamaan sähköposteja niin paljon, että sillä olisi määrällisesti merkitystä.

Pitäisikö tällaisista arkistoista mielestäsi maksaa luovuttajalle?

Kyllä, ihan tekijänoikeudellistakin syistä. Arkistomateriaalin perusteellahan voi syntyä jotakin uutta.

Muita ajatuksia?

Päättäjien pitäisi ymmärtää tämä tilanne. Me kadotamme historiaa yhä suuremmissa määrin, ja mielestäni tulevaisuutta ei voi rakentaa kuin menneisyyden päälle. Digitaalisten tietojen häviämistä voisi verrata siihen, että Sibeliuksen kaikki käsikirjoitukset tuhoutuisivat tulipalossa. Mutta ero on siinä, että arvokkaan aineiston tuhoutuminen on digitaalisella aikakaudella todennäköisempää kuin koskaan ennen.

on luultavasti kaikista kirjoistani 90-luvulta alkaen, muistiinpanoja satunnaisesti. En ole säilyttänyt noita tiedostoja ollenkaan jälkipolvia ajatellen, ei vain ole ollut erityistä syytä niitä hävittääkään, ja niin ne ovat siirtyneet koneelta toiselle.

Voisitko nähdä ne mahdollisesti arvokkaina kulttuurihistoriallisen tutkimuksen kohteina?

Oletan, että niillä saattaa olla jotain arvoa, myös ajan henkeen liittyvää.

Pitäisikö Kansalliskirjaston mielestäsi ryhtyä keräämään kirjailijoiden ja muiden taiteilijoiden digitaalisia arkistoja?

Miksi ei? Tokihan se tietäisi Kansalliskirjastolle uusia haasteita. /

TYPVS ORBI

AMERICA, SIVE IN DIA NOVA. A. 1492. a Christophoro

MARE DEL ZVR

MARE PACIFICVM

TERRA AVSTRALIS

QVID EI POTEST VIDERI MAGNVM IN R. OMNIS. TOTIVSQUE MVNDI NO

Avartuva maailma

Kuvia näyttelystä Avartuva maailma – Kartta-aarteita A.E. Nordenskiöldin karttakokoelmasta. Näyttely avattiin Suomen kansallismuseossa 26.4. ja se on avoinna 27.10. saakka. Näyttelyn ovat järjestäneet yhteistyössä Kansalliskirjasto ja Suomen kansallismuseo.

KUVAT: SISKO VUORIKARI JA KANSALLISKIRJASTO

1

2

3

1. A. E. Nordenskiöld veneretkellä Koillisväylän purjehduksen aikana 1879 Koljutšinin lahdella paikallisen asukkaan tšuktši-miehen kanssa. Kuva hänen teoksestaan *Notre expedition au pôle nord et la découverte du passage du nord-est ... Paris (s.a)*.

2. Maailmankartta italialaisen kosmografin ja kartografin Gioseppe Rosaccion (1530–n. 1620) pienikokoisesta Firenzessä ilmestyneestä kartastosta *Il mondo e sve parti cioe Evropa, Affrica, Asia, et America* vuodelta 1595.

3. Avartuva maailma -näyttelyn suunnittelivat ja käsikirjoittivat yli-intendentti Jouni Kurne, professori Tapio Markkanen, FM Leena Miekka-vaara ja FM Anna-Maija Pietilä-Ventelä.

1. Alankomaalainen Abraham Ortelius (1527–1598) valmisti 1570 Antwerpenissä kartaston *Theatrum Orbis Terrarum*, jota on kutsuttu ensimmäiseksi uudenaikaiseksi kartastoksi maailmassa. Teoksesta tuli niin suosittu, että siitä otettiin monilla kielillä uusia panoksia liki vuosittain vuoteen 1612 asti. Kartat maailmasta, Euroopasta ja Amerikasta sisältyvät Antwerpenissä 1574 ilmestyneeseen painokseen.

2. Nimiölehti saksalaisen Johann Baptist Homannin (1664–1724) kartaston *Atlas Novus Terrarum Orbis imperia ...*, Nürnbergissä ilmestyneestä painoksesta 1752. Karttojen edullisten hintojen, loisteliaan väriytyksen ja koristeellisuuden ansiosta Homannin karttahuone sai johtavan aseman Saksassa 1700-luvulla.

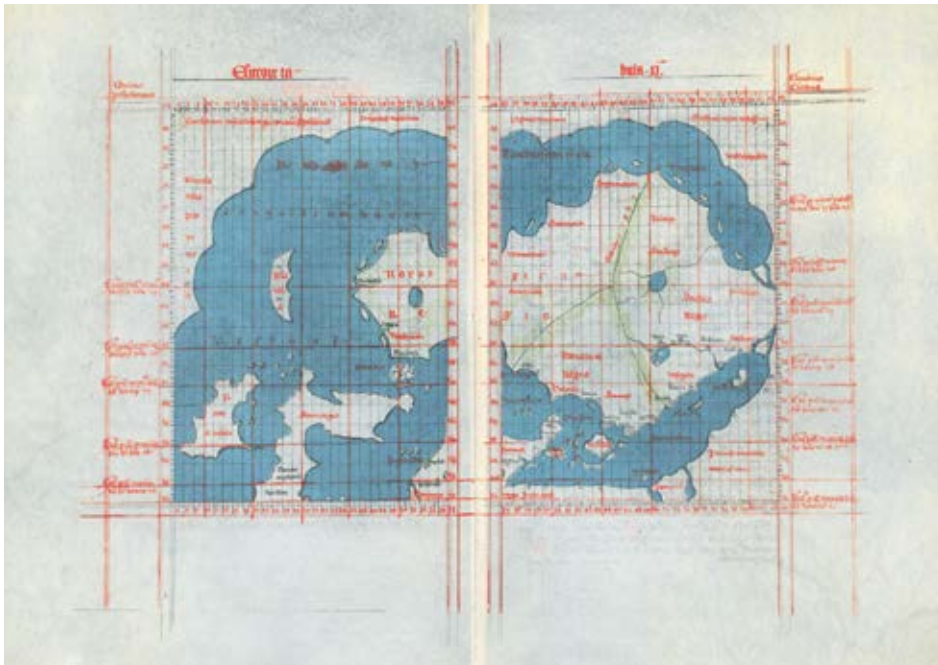

2

3

3. A. E. Nordenskiöld (1832–1901).
1878, valokuvaaja Giacomo Bove.

Claudius Calvuksen Pohjolan kartta vuodelta 1427.

Suomen maanmittauksen neljä vuosisataa

TEKSTI: MIKKO HUHTAMIES

MAAKIRJOISTA ISOJAKOON

Suomen karttakuva syntyi 1400- ja 1500-luvuilla löytöretkien ja kirjapainotaidon seurauksena. ”Suomi” oli aluksi pelkkä virheellisesti ja pienellä kirjoitettu nimi, *finlandi*, Claudius Calvuksen (1427) möhkälemäisessä Pohjolan kartassa. Suomen karttakuva syntyi 1500-luvulla, kun Olaus Magnus, Jacob Ziegler, Gerard Mercator, Lucas Waghenauer ja Abraham Ortelius julkaisivat tunnetut kartastonsa. Vuonna 1626 julkaistiin Anders Bureuksen valtakunnan tarkka mittauksiin perustuva Ruotsin valtakunnan kartta. Suomen karttakuva oli pääpiirteissään syntynyt, mutta maan sisäosat olivat vielä kartoittamatta. Se edellytti kotimaisten (ruotsalaisten) maanmittarien kouluttamista. Bureus, aateloituna Bure, hoiti tämänkin tehtävän.

Ensimmäinen maanmittari, ummikkoruotsalainen Olof Gangius, tuli Suomeen 380 vuotta sitten vuonna 1633. Tapahtuma käynnisti maanmittaus- ja kartoitus-

toiminnan maassamme ja loi nykyisen Maanmittauslaitoksen perustan.

Varhaisen maanmittarikunnan päätehtävä liittyi suurvaltakaudella (1620–1720) verotukseen, jonka tehostaminen oli suurvaltopolitiikan mutta myös tieteen ja talouden aloilla eurooppalaistumaan pyrkivän Ruotsin elinehto. Maanmittarit aloittivat maaseudulla tilusmittaukset ja kartoitukset verotuksen ja laajan autioitumisen kontrolloimiseksi. Näistä ns. geometrisista maakirjakartoista tiedot siirtyivät vähitellen uudempiin karttoihin.

1700-luvulla Suomen taloudellisia oloja pyrittiin – tuhoisien sotien jälkeen – kehittämään. Tavoitteeksi otettiin Suomen yksityiskohtainen kartoittaminen. Pitäjäkohtaiset kartat sidottiin toisiinsa astronomisten paikkamääritysten avulla. Samalla syntyi nykykartoituksen varhainen geodeettinen eli maanmittausopin runko.

Kartoitusten lisäksi maanmittarit tutkivat kaivos-toiminnan mahdollisuuksia Pohjois-Suomessa, inventoivat muinaismuistoja ja olivat mukana koskenperkauksissa, joilla pyrittiin parantamaan erityisesti puutavarankuljetusten tarvitsemia liikenneyhteyksiä. Suunnitelmana oli yhdistää Päijänne ja Helsinki. Teknisesti ylivoimainen hanke ei koskaan toteutunut.

Etelä-pohjoissuuntaisen, Helsinkiin johtavan raskaan tavarankuljetusväylän suunnittelulle antoi merkittävän sysäyksen aikansa suurimman pohjoismaisen rakennushankkeen, Viaporin linnoitustyömaan, aloit-

taminen. Suurtyömaa aloitti Helsingin kasvun ja synnyttäen valtaisan rakennustarpeiden, työvoiman ja maataloustuotteiden kysynnän myös Uudenmaan ja eteläisen Hämeen teollisen nousun. Myös suuri maa-reformi, isojako, aloitettiin. Se lopetti vuosisataisen maan yhteisomistuksen, laajensi kapeat peltosarat suuremmiksi lohkoiksi ja loi edellytykset rationaaliselle maataloudelle ja varhaiskapitalismille.

SOTILAALLISISTA SOSIAALISIIN MITTAUKSIIN

Autonomian ajan (1809–1916) Suomesta, entisestä Ruotsin itäisestä rajamaasta, tuli Venäjän länsipuskuri. Maanmittauksen painopiste siirtyi isojaosta turvallisuuspoliittisiin ja Pietarin logistiikkaa parantaviin tehtäviin.

Suomea lähennettiin Venäjään Pietaria ja Helsinkiä yhdistäviä maa- ja meriyhteyksiä kartoittamalla sekä tekemällä Suomenlahdella geodeettisia runkomittauksia. Keisarikunta tehosti läntisten reunavaltioidensa hallintaa tekemällä niiden läpi kulkeneen suuren geodeettisen kolmioverkkomittauksen. Tämä ns. Struven ketju – nykyinen Unescon suojelukohde – kulki Mustaltamereltä Venäjän länsiosien ja Suomen kautta Jäämerelle.

Pietarin sahanomistajapiirien näkökulmasta Venäjän ja ns. Vanhan Suomen, eli myöhemmän Viipurin läänin, välillä oleva raja haittasi puuntoimituksia Suomen itäosista. Ei ollut yllättävää, että Vanha Suomi liitettiinkin “uuteen” autonomiseen Suomeen jo vuonna 1812. Maanmittarien toimesta Vanhan Suomen lahjoitusmaatilat – aiemmin venäläisaateliston alaisuudessa olleet epävapaat maatilat – lunastettiin itsenäisiksi tiloiksi. Myös Suomen valtio sai lunastusten yhteydessä ylijääneen maan liikamaana itselleen. Itä-Suomen metsäteollisuuden teollinen perusta syntyi.

Autonomian ajalla metsien pelättiin loppuvan kaskeamisen, mutta myös silloisen ilmastoteorian takia: kylmenevä ilmasto autioittaisi Suomen metsät. Asian selvittämiseksi Maanmittauksen ylihallituksen pääjohtaja C. W. Gylden laati teemakartan Suomen metsistä ja osoitti pelot aiheettomiksi. Kartta oli ensimmäinen valtakunnallinen metsävarojen inventointi, nykyisten huipputarkkojen laserkeilausten varhainen edeltäjä.

Maanomistusrjestelyt etenivät 1800-luvun loppua kohti maan syrjäseutuja sitä mukaan kuin rataverkko valmistui ja metsätalouden kannattavuusraja työntyi pohjoiseen. Suuria metsäalueita jaettiin yksityisten, valtion ja sahojen välillä. Samalla ns. kruununmetsätorpat muuttuivat itsenäisiksi tiloiksi. Alueelle tuloa tekevän metsäteollisuuden toimintaedellytykset tur-

vattiin: raaka-ainetta ja pysyvää työvoimaa oli tarjolla.

Autonomian ajan lopulla tehtiin radikaaleja maanhallintauudistuksia tilattomien aseman parantamiseksi, mutta reformityön keskeytti maailmansota, elintarvikepula ja yhteiskunnalliset mullistukset Venäjällä ja Suomessa.

JÄLLEENRAKENNUKSESTA MOBIILITEKNIikkaAN

Vuonna 1917 perustetun maanmittaushallituksen päätehtävänä oli itsenäisen Suomen täydellinen kartoittaminen, itsenäisen maanmittaushallinnon luominen ja autonomian ajalla alkaneen uusjaon ulottaminen Pohjois-Suomeen. Pääjohtaja Kyösti Haatajan kaudella jatkettiin pohjoisten alueiden kartoitusta, sillä olihan Suomella nyt Petsamon kautta yhteys Jäämerelle. Hallinnollinen työnjako tarkentui. Geodeettinen laitos erosi maanmittaushallituksesta 1918.

Sota 1939–44 keskeytti maanmittaukset, mutta ne jatkuivat sota-ajan teknisen kehityksen vauhdittamina rauhan tultua. Tärkein tekninen uudistus oli ilmakuvaus. Maanmittarikunnan suurimpana haasteena oli asutustoiminta. Kaupungistuminen synnytti kunnallisen mittaustoimen. Kaupungistuminen, tonttimaan arvon nousu ja suuret rakennushankkeet edellyttivät yhä suurempaa tarkkuutta, mikä voitiin toteuttaa uusilla mittalaitteilla.

Sodanjälkeisessä jälleenrakennuksessa vuosien 1948–1977 peruskartoituksella oli merkittävä rooli. Geodeettiset mittaukset ja mittaustornien rakentaminen jatkuivat koko maassa 1980-luvulle asti. Myös kentälle saatiin uutta tekniikkaa, joka nopeutti ja tarkensi mittauksia, mutta työ oli edelleen fyysisesti raskasta, sillä mittauskalusto painoi.

Mullistava merkitys oli tuloa tekevällä tietotekniikalla. Karttojen digitointi aloitettiin 1970-luvun alussa. Digitointi synnytti paikkatietovarastot. Maanmittaushallitus kehitti digitaalisen paikkatiedon käsittelyä, siirtämistä ja soveltamista. Karttoista tuli tarkkoja ja tarkoituksenmukaisia, mutta ulkonäöltään koruttomia tulosteita. 1990-luvun suuri murros toi tietokoneet työpaikoille, vuosikymmenen puolivälissä koteihin ja 2000-luvulla taskuihin.

Mobiilisovelluksissa varsinkin paikkatietojärjestelmien hyödyntäminen on muuttanut vallankumouksellisesti niiden luonnetta. Ilman maanmittarien vuosisatojen aikana maastosta keräämää, uusiin karttoihin siirtämää ja digitoimaa tietoa ei olisi paikkatietoa. /

Kirjoittaja on Pohjoismaiden historian dosentti.

Kansakunnan kartta-aarteet Kansalliskirjastossa

Kartta on määritelmän mukaan mittakaavan mukainen, pelkistetty ja selitetty piirroskuva tietystä alueesta. Kreikaksi kartta on chartys tai pinax ja latinaksi charta tai tabula. Kartta ei ole ainoastaan maantieteen kuvastin, vaan se on myös kuvallista perimätietoa. Jokainen vanha kartta pohjaa vanhempaan karttaan, joka vuorostaan pohjautuu vieläkin vanhempaan. Yhdessä ne muodostavat merkittävän kulttuurihistoriallisen kokonaisuuden.

TEKSTI: ANNA-MAIJA PIETILÄ-VENTELÄ

KARTTOJA USEASSA ERI KOKOELMASSA

Kansalliskirjastossa kartat on sijoitettu useaan eri kokoelmaan. Suurin ryhmä on vapaakappaleina saadut kansalliskokoelman kartat. Kokoelma sisältää seinä-, irto- ja matkailukarttoja, karttasarjoja ja kartastoja 1500-luvulta nykypäiviin. Erillisten karttalehtien lukumäärä on noin 70 000. Kansalliskokoelman kartat on kaikki sijoitettu kirjaston Luolan varastoon, josta niitä toimitetaan tilausten mukaisesti lukusalikäyttöön. Kartat on luetteloitu vuodesta 1967 lähtien Fennica-tietokantaan.

Kokoelma on järjestetty eri aikoina systemaattisesti eri tavoin. Vanhassa osassa on eräs mielenkiintoinen eversti Gustaf Kalmbergin nimellä tunnettu topografinen 86 karttalehteä käsittävä kartasto, jonka venäläiset sotilastopografit laativat vuosina 1855–1856 eversti Kalmbergin johdolla. Laaja kartasto on laadittu mittakaavassa 1: 100 000 eli se on vanhin suurimittakaavainen Suomen kartasto. Ensipainoksessa metsät ovat

Cellariuksen Harmonia macrocosmica frontispiisi. – Cellarius, Andreas. Harmonia macrocosmica. – Amstelodami, 1661.

ruskeat. Siitä on otettu myös toinen painos 1870-luvun puolivälissä. Silloin karttoihin oli lisätty uudet rautatielinjat, ja tässä toisessa painoksessa metsät ovat jo vihreät. Kartta ulottuu Pohjanlahden rannikkoseudulla Oulun korkeudelle saakka. Kristiinankaupungin korkeudelle asti on Suomi kuvattu laajemmin. Kalmbergin kartat on painettu kivipainossa. Korkeuskäyriä ei ole eikä koordinaatistoa. Kartat perustuvat pääosin Maanmittaushallituksen 1800-luvun alussa tekemiin kihlakunnankarttoihin.

Historiamme kannalta kiinnostava on myös yksi varaston kortisto, johon on kerätty yleisön käytössä olevasta karttakortistosta poistettuja, toisen maailmansodan jälkeen luovutetun alueen karttoja. Niitä kaikkia ei ole poistettu kokoelmasta, mutta niitä ei saanut tuoda lukusalilainaksi vielä 1970-luvullakaan, vaikka satelliittikuvaukset näyttivät eri paikkojen talot ja tiet noita karttoja paremmin. Valvontakomissio oli käynyt kirjas-

tossa tarkistamassa, ettei käsikirjastossa tai kortistoissa ollut mitään luovutetun alueen karttaa tai kartastoa. Valvontakomissio varmisti, että saatavilla olevat kartat olivat uusien rajojen mukaiset. Vanhojen rajojen mukaisia alueita kuvaavien karttojen käyttö lupa tuli ministeriöstä vasta 1980-luvun taitteessa.

SLAAVILAISEN KOKOELMAN KARTAT

Mielenkiintoinen on Slaavilaisen kirjaston karttakokoelma. Se on muodostunut pääasiallisesti vuosina 1828–1917 aikana, jolloin Kansalliskirjasto sai vapaakappaleoikeuden perusteella Venäjällä painettuja karttoja. Kokoelma on laajin Venäjän rajojen ulkopuolella oleva Venäjän karttakokoelma, ja se sisältää lähes 3 800 karttaa. Kokoelmassa on mukana myös lahjoituksina saatua aineistoa kuten varuskuntien ja koulujen kokoelmia tuolta ajalta. Kokoelmaan on hankittu myös neuvostoajan karttoja sekä jonkin verran uudempia venäläisiä karttoja.

Venäläisissä kartoissa on merkittäviä eri kuvernementtien kartat, joiden koristeina on käytetty upeita värejä ja eläinten ja muita kuvia. Yllättävää on tutkia karttaa, jossa Siperian alueen eri kylien paikannimet merkitty tarkasti. Kartat on luetteloitu Helka-tietokantaan, josta tilausten kautta aineistoa toimitetaan erikoislukusaliin asiakkaille. Venäläisiä karttoja sisältyy myös kansalliskokoelmaan sekä tutkimusmatkailija A. E. Nordenskiöldin kokoelmaan.

A. E. NORDENSKIÖLDIN KOKOELMAN KARTAT

Suomessa syntynyt Adolf Erik Nordenskiöld oli tutkimusmatkailija ja geologi, joka oli kiinnostunut maantieteestä, meteorologiasta, paleobotaniikasta, kansatieteestä ja kartografian historiasta. A. E. Nordenskiöld purjehti ensimmäisenä Euroopasta Aasiaan Koillisväylän kautta. Hänen tutkimusryhmänsä saavutukset innostivat uutta sukupolvea pohjoisnavan valloittamiseen. Nordenskiöldinkään matka ei tuolloin ollut helppo. Tutkimusalus Vega juuttui kymmeneksi kuukaukeksi jäihin Koljutshin-lahdella. Onneksi laivaan oli lastattu muonaa kahden vuoden tutkimusretken tarpeiksi.

Nordenskiöldin kartografian alan kokoelma on ostettu 1902 Ruotsista Suomeen Venäjän keisari Nikolai II:n myöntämän rahan turvin. A. E. Nordenskiöldin kokoelma on yksi maailman merkittävimpiä vanhojen karttojen kokoelmia. Nordenskiöld on karttahistorian tutkimuksen uranuurtaja. Kokoelma on vuodesta 1997 alkaen kuulunut Unescon kulttuuriperintö – Memory

of the World -rekisteriin. Kokoelmassa on noin 3870 luetteloitua nimekettä, ainutlaatuinen 1400–1800-lukujen karttakokoelma sekä laaja tieteellisten kausijulkaisujen kokoelma. Myös pikkukirjasia sekä tuolta ajalta peräisin olevia karttapalloja tuli kokoelman mukana Suomeen. Kulttuuriperintöaineisto muodostaa merkittävän voimavaran tutkimukselle ja opetukselle.

A. E. Nordenskiöldin toiminta atlasien kerääjänä on olennaista. Hänen kirjastossaan on laajin Ptolemaioksen Geographia-teosten kokoelma koko maailmassa. Kokoelmassa on 49 eri laitosta ja kaikkiaan 53 laitosta

/ Kartta ei ole ainoastaan maantieteen kuvastin, vaan se on myös kuvallinen perimätieto.

mukaan lukien saman laitoksen eri kappaleet. Painettujen teosten lisäksi kokoelmassa on yksi 1400-luvun käsikirjoitus. Nordenskiöldin kiinnostus suuntautui maantieteeseen ja ensisijaisesti kartografian historiaan. Hän halusi antaa kartografian historiasta kiinnostuneille mahdollisuuden tutkia karttoja. Kartografian historian tutkimista varten hän julkaisi kaksi pääteosta: Facsimile-atlaksen ja Periplus-teoksen. Periplus sisältää käsin piirrettyjen merikarttojen ja purjehdusopaiden varhaista historiaa.

Geographia-teosten moninaisuuksia on mahdollista tutkia vertaillen eri atlaksia useilta vuosisadoilta. Atlaksia on painettu usealla eri kielellä Euroopan maissa. Mielenkiintoista on seurata, miten painetuissa Geographia-atlaksissa uusia maita tulee mukaan, millaisia ovat puu- ja kuparipainatteina ilmestyneet kartat, milloin Pohjoismaat ja Amerikka tulevat mukaan karttoihin. Geographia-atlaksat ovat osa eurooppalaista kulttuuriperintöä, joka kertoo antiikista periytyvän tieteen ja maailmankuvan kehityksestä kautta vuosisatojen. Geographiat kuvaavat myös uuden ajan eurooppalaisen maantieteen tuntemuksen laajenemista Euroopan reuna-alueille ja uusille mantereille. Geographioita tutkimalla voi ihaila myös sivistyksemme perustaa, eurooppalaisen kirjapainotaidon kehitystä.

ENCKELLIN KARTTAKOKOELMA

Ministeri Carl Enckell (1876–1959) keräsi Suomen karttakuvan kehityksestä karttoja vuoteen 1800 saakka.

Kokoelmassa on Pohjois-Euroopan karttoja: Suomi, Pohjoismaat, pohjoiset napa-alueet, Baltia ja Venäjä. Kokoelman muodostavat noin 600 ennen vuotta 1800 painettua irtokarttaa. Näistä yli sata kuvaa Venäjää. Enckellin karttakokoelmassa olevilla Ahvenanmaan kartoilla ja alueen liittymisellä Suomeen on ollut historiallista merkitystä. Ministeri Carl Enckell kuului toimikuntaan, joka kävi rajaneuvotteluja itsenäistymisen aikoihin. Tuolloin hän käytti omia karttojaan mukana neuvotteluissa. Kartoista on tekijän mukainen ja kartan nimekkeen mukainen luettelo käytettävissä Kansalliskirjaston erikoislukusalissa.

HUMANISTISEN KOKOELMAN KARTAT

Humanistisen kokoelman kotimaisia ja ulkomaisia kartastoja, temaattisia karttoja, merikarttoja ja tähtikarttoja on yhteensä noin 5 000. Kartastoja on sijoitettu myös yleisen lukusalin käsikirjastoon sekä erikoisaineistojen lukusaliin sekä avokokoelmaan luokkaan 91. Avokokoelmassa on myös maantieteen, matkakerptomusten ja kartografian alan kirjallisuutta, johon myös sisältyy paljon karttoja. Kartografiaan liittyviä aikakauslehdet ovat käsikirjaston lehtialueella tai suljetussa varastossa. Humanistisen kokoelman kartoista on oma luettelo käytettävissä erikoislukusalissa ja vuodesta 1956 eteenpäin kartat on luetteloitu pääosin Helka-tietokantaan. Kokoelman helmiä ovat esimerkiksi kauniit tähtikartastot.

Käsikirjoituskokoelmissa on yksityisarkistoihin kuuluvia karttoja noin 300. Kartat kuuluvat eri jäämistökokoelmiin eli muiden aineistojen yhteyteen. Suurin osa on Ruotsin vallan ajalta. Niistä on erillinen luettelo nro 582. Se on käytettävissä erikoislukusalissa.

Karttojen valokopiointi ei ole mahdollista. Kirjasto välittää kopioita tilausten perusteella. Tilauksia voi lähettää sähköpostiin kk-karttapalvelut@helsinki.fi

DIGITOITUJA KARTTOJA

Varhaisin digitaalisessa muodossa oleva kartta-aineisto on Helmi-tietokannassa, joka on osa Doria-tietokantaa. Helmi-tietokannassa on kaikkiaan 516 luetteloitua kohdetta, josta 70 karttaa on digitaalisessa muodossa. Helmi-tietokannan kartat ovat yllä olevista kirjastomme eri karttakokoelmista. Vanhimmat digitoidut kartat kuuluvat Nordenskiöldin kokoelman käsikirjoitusaineistoon. Yksi kokoelman helmistä on Leonardo Datin ja hänen veljensä Gregorion 1400-luvulla julkaissama italiankielinen *La Sfera*-teos. Siinä on runomittaisia ohjeita Välimeren merenkulkijoille, kuvauksia

Välimeren rannikoista ja niiden suurimmista kaupunkeista. Teos on toiminut käytännön purjehdusoppaana.

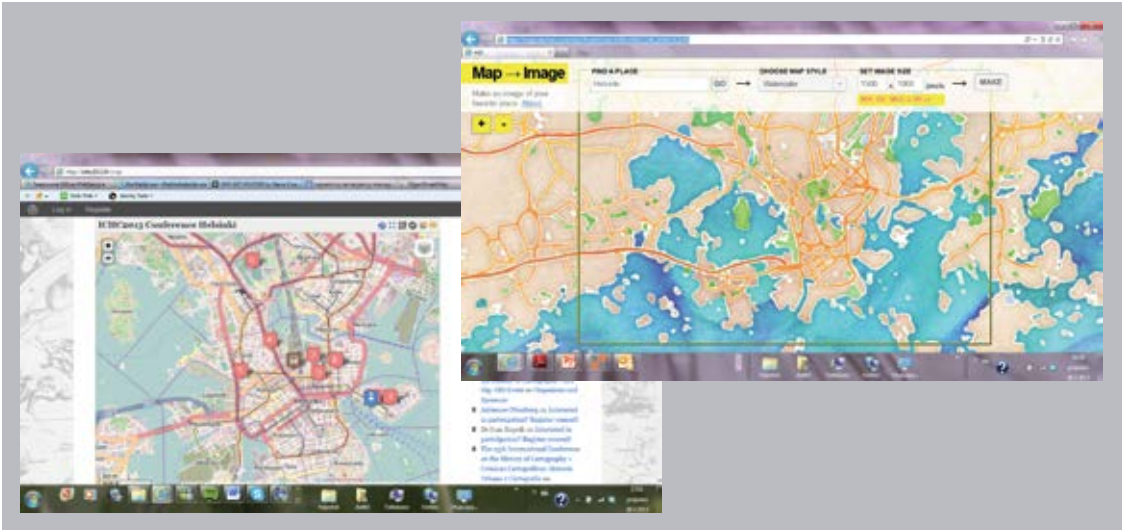
Helmi-tietokannasta löytyy myös Pietarin värillinen kaupunkikartta: Generalnyj plan stolichnaja goroda S.Peterburg – abcd. – Sanktpeterburg, 1857. Suurin osa Helmi-tietokannan kartoista kuvaa Skandinaviaa, Suomea ja lähialueita sekä arktisia alueita.

Doria-tietokannan alaryhmässä Aarteet on digitoituna noin 20 karttaa. Tässä kartat voi avata pdf-tiedostoina. Mielenkiintoinen kartta on vuoden 1860 Kuopion läänin tiekartta, jossa näkyy selvästi eri tiet sekä kylien ja pitäjien rajat. Mukana on myös joitakin käsin piirrettyjä karttoja. Doriassa on erillinen alatietokanta, Nordenskiöldin kartat, johon on koottu yli 300 eri aikoina digitoituja kartta-arteita. Näitä karttoja löytyy myös Helka-tietokannasta. Nordenskiöldin karttoja selaamalla saa käsityksen Unescon kulttuuriperintökohteeksi valitun kokoelman monimuotoisuudesta.

Erillinen aineistoryhmä Doriassa on myös valikoima Suomea koskevia historiallisia karttoja 1500-luvulta 1900-luvun puoliväliin. Kartat on digitoitu kansalliskokoelmassa olevista kartoista. Ne kuvaavat kotimaisen karttakuvan muutoksia ja Suomen valtiollisen aseman historiaa, liikenneyhteyksiä eri aikoina ja asutuskeskusten kasvua. Karttoja on runsaat sata. Kartat on ryhmitelty kansalliskokoelman vanhemman kartta-aineiston systematiikan mukaisesti. Sen avulla karttoja voi vaivattomasti selata. Aineiston digitointiin on saatu varoja Kansalliskirjaston Pelasta kirja -hankkeesta.

Kansalliskirjaston karttakokoelmat ovat usealla eri alueella kirjaston toimintayksiköissä. Karttakokoelmien laajuus, ainutkertaisuus ja monipuolisuus voisivat tulla asiakaspalvelussa paremminkin esille. Etenkin käsikirjaston käytön kannalta eri kokoelmien hajanaisuus häiritsee. Avokokoelmassa on merkittäviä hakuteoksia, joita erikoislukusalissa käytettävien atlasten tutkiminen usein edellyttää. Eri aikoina digitoituja karttoja on Doriassa eri aineistoryhmissä. Kansalliskirjaston vastuu vapaakappaleiden käyttöön asettamisesta ulottuu myös uusiin digitoituina ilmestyneisiin karttoihin. Kirjastossa karttakokoelmien asiantuntijoiden tehtäväalue on laaja. Heidän on perehdyttävä historiallisten kokoelmien lisäksi uuden tekniikan edellyttämien palvelujen tuottamiseen. Suomessa ei vielä ole kartografian historian tutkimuskeskusta, vaikka sitä edellyttävät kokoelmat ovatkin tallessa Kansalliskirjastossamme. Keskuksen luonnollinen sijoituspaikka olisi Kansalliskirjaston alaisuudessa. /

Kirjoittaja on Kansalliskirjaston kirjastonhoitaja.

Ovatko nykykartat voita vai margariinia?

TEKSTI: ANTTI JAKOBSSON

Takavuosien mainoksessa lapsi kysyy isältä: ”Mitä me laitettiin leivän päälle ennen kuin oli Flooraa?”. Karttamaailmassa vastaavasti voi kysyä, mitä oli ennen Googlea? Mitä ennen tehtiin, kun piti löytää jonkun yrityksen sijainti osoitteen perusteella? Vastausta etsittiin puhelinluettelokartasta tai kuntien opaskartoista. GT-kartan tai Autoilijan tiekartan avulla suunnistettiin ystävien mökille ja kesälomareissulla sukulaisiin. Nyt mökin osoite laitetaan puhelimen karttaohjelmaan. Voita vai margariinia -vertauskuva sopii hyvin myös kartantuotannon kehitykseen. Voita pystyttiin tekemään suhteellisen helposti kotitaloudessa, mutta teollisuus loi margariinin. Voin makua ei voita mikään ja entistä useampi käyttää sekoitetta. Tämä sama ilmiö pätee myös nykykartoissa.

KARTTOJEN MARGARIINITUOTANTO

Kartografian kehityskaareissa kartoja on tuotettu monella eri tavalla. Karttojen käsin piirtäminen lopetettiin Suomessa 1990-luvulla ja siirryttiin kokonaan tietokoneavusteiseen tuotantoon. Kartantuotanto-ohjelmistot olivat silloin karttalaitosten kehittämisiä, koska valmiita ratkaisuja ei ollut saatavilla. Suomessa kehitettiin FINGIS-ohjelmisto, jonka käytöstä luovuttiin 2000-luvulla. Tilalle tulivat myöhemmin valmiit paik-

katieto-ohjelmistot. Valtion ja kuntien karttatuotanto on perustunut näihin päiviin saakka määräajoin tehtävään kolmiulotteiseen ilmakuvatulkintaan. Lisäksi tulkintaa on tarkistettu maastokäynnein. Pistemäisiä kohteita ja rakennuksia mitataan myös GPS (Global Positioning System) -paikantimien avulla. Tästä perusmaastotiedosta on tehty kaavojen pohjakarttoja, maastokarttoja ja yleistämällä pienimittakaavaisia karttoja. Pienimittakaavaisten eli yleismaastokarttojen (1:50 000–1:1000 000) tuotanto on mullistunut. Kun ennen niiden ajantasallapito perustui vanhan aineiston päivittämiseen esim. uudella moottoritieillä, nyt ne tehdään yleistysalgoritmien avulla yhdestä perustietokannasta, johon kaikki muutokset kerätään. Lopputuotteissa käsinpiirtämisen aikakauden loppuminen näkyi rumempina karttoina, kun tekniikka ei vielä pystynyt tuottamaan samaa lopputulosta kuin kartografi.

GOOGLE JA GPS-VALLANKUMOUS

Googlen kartat tuntuvat tänä päivänä itsestäänselvyytenä, mutta ne ovat olleet saatavilla vasta kahdeksan vuotta. Google Earth julkaistiin vuonna 2005. Maanmittauslaitos oli tuonut oman Karttapaikka-palvelunsa saataville jo vuonna 1996. Miksi sitten Google-kartat ovat ne, joita yksityiset ihmiset pääosin käyttävät? Syynä ovat Googlen helppokäyttöisyys ja pohjakartan muodostaminen eri tietolähteistä. Googlella on isoja karttatietojen käsittelykeskuksia, joiden tuloksena pohjakarttatieto muodostetaan. Keskeinen aineisto on tieverkko, johon on liitetty osoitetiedot. Nykyisin globaaleja toimittajia ovat Hollannissa pääkonttoriaan pitävä, Nokian omistama TomTom ja Yhdysvalloissa Navteq.

Yhdysvaltojen presidentti Clintonin päätös vuonna 2000 GPS-navigointisignaalin siviilihäirinnän lopettamisesta avasi markkinat ja mahdollisti metriluokan navigoinnin myös yksityiskäyttöön. Nykyään Yhdysvaltojen 24 GPS-satelliitin lisäksi on tarjolla Venäjän 24 GLO-NASS-satelliittia sekä tulossa on eurooppalainen Galileo ja Kiinan Compass. GPS-siru on nyt integroitu moneen laitteeseen. Sijaintitiedon tuottaminen ei ole enää kallista ja jokainen tuottaa sitä jopa tietämättään. Esimerkiksi TomTom kerää käyttäjän luvalla anonymisoidun tiedon käyttäjän kulkemista reiteistä, joiden avulla se pystyy esimerkiksi analysoimaan ja informoimaan ruuhkista, päivittämään uuden kiertoliittymän. Automatisoituja tietoja keräävät muun muassa Twitter ja Flickr.

VOI PALAA TAKAISIN KUVAAN

OpenStreetMap perustettiin vuonna 2004. Sen tavoitteena oli luoda avoimesti saatavilla oleva kenen tahansa editoitava maailmankartta. Lähtökohtana oli Wikipedian menestys, mikä johti tietosanakirjatuotannon loppumiseen. OpenStreetMapilla on tänä päivänä 20 000 aktiivista kartantuottajaa kuukaudessa, rekisteröityneitä käyttäjiä on noin miljoona. Tekijöiden määrää vertautuu jo nyt eurooppalaisten maanmittauslaitosten henkilömäärään. Niillä oli palveluksessa vuonna 2012 noin 100 000 henkilöä.

On helppoa perustaa oma karttapalvelu perustuen esimerkiksi Googlen, OpenStreetMapin tai jopa viranomaisten tuottamiin karttoihin. Kun Helsingin vanhat ilmakuvat tulivat saataville verkkoon, perusti yksityinen henkilö palvelun, jossa niitä voi verrata nykyisiin karttoihin. Samoin esimerkiksi Helsingin pysäköintilippuautomaatit saa helposti kartalle.

AVOINTA VAI VIRALLISTA KARTTATIETOA

Valtion keräämien tietojen avaaminen lähti liikkeelle Yhdysvalloista ja on nyt edennyt useisiin Euroopan valtioihin. Suomessa Maanmittauslaitos aloitti omien aineistojen avaamisen vuonna 2011 ja kaikki kartta-aineistot tulivat avoimeksi 2012. Euroopassa avointa karttadataa on saatavissa Englannissa, Saksassa, Espanjassa, Tšekissä, Hollannissa, Tanskassa, Islannissa ja osin Norjassa. INSPIRE-direktiivin myötä kartta-aineistojen katselu on maksutonta kaikissa Euroopan Unionin jäsenvaltioissa.

Suomessa julkisen hallinnon paikkatiedot tulevat saataville yleisen paikkatietoalustan ja toimijoiden rajapintapalveluiden kautta. Niitä voi katsella tai liittää omiin palveluihin avoimen lähdekoodiin perustuvan Oskari-karttaikkunan kautta tai käytännössä palvelu-

tarjoajan toteuttaman palvelun kautta. Esimerkiksi Harava-kyselypalvelun (www.eharava.fi) avulla kansalaiset voivat antaa palautetta kunnan koulun tai kevyenliikenteenväylän sijainnista. Maanmittauslaitoksen Paikkatietoikkunassa (www.paikkatietoikkuna.fi) on yli 200 kartta-aineistoa noin 30:sta organisaatiosta.

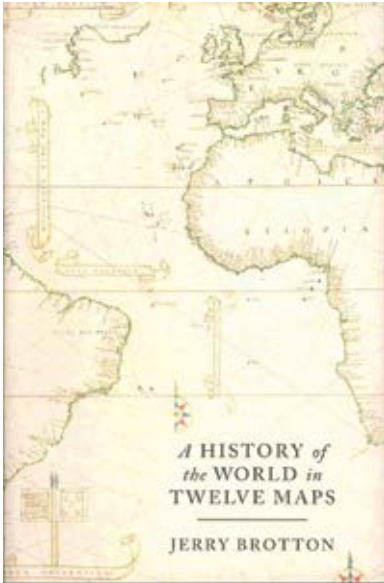
Euroopan maanmittauslaitokset ovat käynnistäneet hankkeen virallisten karttatietojen tuomiseksi paikkatietoalustan avulla laajaan käyttöön (European Location Framework -projekti, ELF). Seuraavien kolmen vuoden aikana luodaan uusi eurooppalainen pohjakartta, osoite- ja nimistöhaaku sekä joukko palveluja, jotka hyödyntävät palvelualustaa. Esimerkkinä on Euroopan Unionin Copernicus-palvelu, joka tuottaa valtion pyytäessä tilanne- ja analyysikarttoja satelliitti- ja perusmaastotietoineistoihin perustuen 24 tunnin sisällä.

Palatakseni pääotsikkoon, ovatko nykykartat voita vai margariinia? Oma vastaukseni on, että molempia tarvitaan. Tarvitaan virallista karttatietoa, joka tuotetaan kustannustehokkaasti uusimman teknologian mukaisesti. Tarvitaan myös yksityisten ihmisten vapaaehtoisesti tuottamaa tietoa. Kartta on voimakas väline tuoda tietoa tarjolle. Uusi teknologia tarjoaa meille jokaiselle mahdollisuuden olla kartan tuottaja ja julkaisija ihan kuten voimme kaikki nykyään julkaista kirjoja ja lehtiä. /

Kirjoittaja on Maanmittauslaitoksen yli-insinööri.

LINKKEJÄ

- Julkaise oma kartta Paikkatietoikkunan avulla <http://www.paikkatietoikkuna.fi/web/fi/kartta> (Rekisteröidy ja valitse julkaise oma kartta).
- Wordpress verkkoblogin OpenStreetMap lisäosai www.mapsmarker.com (Lisää helposti OpenStreetMap pohjainen kartta omaan verkkoblogiisi)
- Karttaselain www.karttaselain.fi (Maastokartat matkapuhelimessa)
- Helsingin Seudun Liikenteen avoimen datan perusteella syntyneitä palveluita (<http://www.hsl.fi/FI/aikataulutjareitit/avoimentiedonpalvelut/Sivut/default.aspx>)
- OpenStreetMap karttapalvelu <http://www.openstreetmap.org/>
- Vesivärikarttoja OpenStreetMapin perustuen (<http://maps.stamen.com/m2i/#watercolor/1500:1000/12/60.1836/24.9100>)
- Jos kartografia kiinnostaa, liity Suomen Kartografiaseen seuraan www.kartogra.fi ja/tai seuraa seuran LinkedIn-ryhmää, jossa juttuja kartografian kehityksestä.

BROTTON Jerry, *A History of the World in Twelve Maps*, London, 2012

KIRJAKATSAUS: Kartta ja maailmankuva

TEKSTI: LIISA SAVOLAINEN

Voiko maailmanhistorian kuvata kahdellatoista kartalla? Jerry Brotton osoittaa, että voi. Hänen teoksensa *A History of the World in Twelve Maps* on kiehtova kuvaus maailmankuvista, kartoista, aatteiden ja politiikan historiasta.

Maallikko – kuten minä – suhtautuu karttoihin kuin ne olisivat objektiivisia kuvia todellisuudesta. Vanhojen karttojen puutteellisuudet tai hassuudet johtuivat vain aikalaisten puutteellisista tiedoista ja taidoista. Osin toki näin. Mutta kirjassaan Brotton osoittaa, miten kartat kuvastavat aikansa arvoja ja maailmankuvaa. Monet kartat syntyivät vahvistamaan tiettyjä poliittisia tai taloudellisia etuja. Karttojen kautta on ilmaistu yleisempää käsitystä kosmoksesta, maailmankaikkeudesta. Ja luontevasti tietenkin ihminen on kuvannut itsensä kosmoksen keskuksessa.

Kiehtovinta kirjassa on ehkä kertomus Gerard Mercatorista ja hänen kuuluisista kartoistaan.

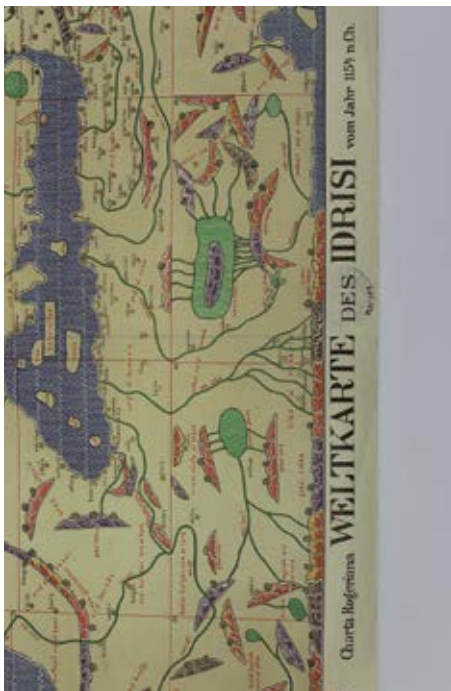
Mercator eli pitkän elämän (1512–1594) – lähes koko vuosisadan. Hänen elämänsä kautta voidaan tarkastella levotonta 1500-lukua. Kuuluisa kartantekijä ei itse matkustellut, vaan vietti elämänsä 200 kilometrin säteellä syntymäpaikastaan nykyisen Belgian ja Hollannin alueella. Hänellä oli aikansa huippuja oppi-isiä, joilta hän omaksui sekä matematiikan, maanmittauksen että kirjanpainannon uusimmat hienoudet.

Mercatorin elämäntyön kautta Brotton kuvaa kartantekemisen – ja tietysti muunkin julkaisu- tuotannon – rajoitteita. Uskonsodat, syytökset harhaopista, kulloisetkin poliittiset virtaukset ja taloudelliset intressit ratkaisivat, mitä kartoissa saatettiin painaa. Selviääpä kirjasta sekin, että Amerikka-nimi vakiintui poliittisista syistä. Saksalaiset ja hollantilaiset kartantekijä suosivat nimeä poliittisesti neutraalina Uuden-Espanjan sijaan ja välttivät näin ottamasta kantaa ainakaan Espanjan puolesta Euroopan poliittisissa kiistoissa. Tämä nimiratkaus oli toki edullinen karttojen myynnillekin.

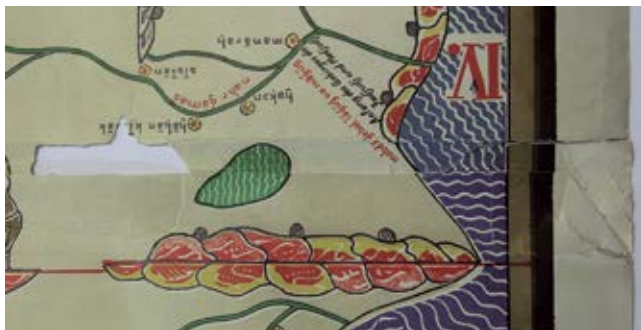
Nykyaikaa Brottonin kirjassa edustaa Google Maps. Kertomus alkaa toisen maailmansodan aikaisista viestintätutkimuksista ja ensimmäisten tietokoneiden kehittelystä. Mukana on tietysti internetin synty, satelliitit, 3D-mallinnus, Googlen yritysmaat ja ansaintalogiikka. Kaikki ne teknologiaelementit, jotka tekevät meille tämän päivän tiedonvaihdannan ja julkaisemisen mahdolliseksi. Google Maps -palvelukin kuvaa paitsi karttoja ja niiden tekniikkaa, myös oman aikamme arvoja sekä taloudellisia ja poliittisia suhteita. /

Kirjoittaja on Kansalliskirjaston tutkimuskirjaston johtaja.

KANSALLISKIRJASTON Nordenskiöld-kokoelma sisältää lähes täydellisesti Ptolemaios-editiot sekä maailmanhistorian kuuluisimpien kartantekijöiden – kuten Mercator, Lafreri, Apianus, Fine, Ortelius, Janssonius, Münster, Blaeu – julkaisuja. Kansalliskirjasto on digitoinut Nordenskiöld-kokoelmasta 200 kartan valikoiman, joka on käytettävissä Doria-palvelun kautta ja löytyy myös Helka-tietokannasta.

1

2

3

Karttojen konservointi ja digitointi Avartuva maailma -näyttelyyn

TEKSTI: MARLEENA VIHAKARA

Kansalliskirjaston Digitointi- ja konservointikeskuksessa Mikkelissä konservointiin ja digitoitiin Kansallismuseossa keväällä 2013 avattuun Nordenskiöldin näyttelyyn esilletuleva kartta sekä sen dublica. Tämä 1928 julkaistu kartta on kopio alkuperäisestä, vuodelta 1154 olevasta kartasta nimeltä 'Charta Rogeriana WELTKARTE Des Idrisi'. Karttojen konservoinnin suoritti Heini Kylliäinen ja digitoinnin Satu Hämäläinen.

Kartat ovat mitoiltaan 92,5 × 199 ja koostuvat kuudesta yhteenliitetystä osasta. Kartat ovat hyvin värikkäitä ja pikkutarkasti kuvattuja. Alkuperäisen kappaleen alareunassa on Helsingin yliopiston leima, jossa mustekynällä luvut: 1935, 174. (KUVA 1)

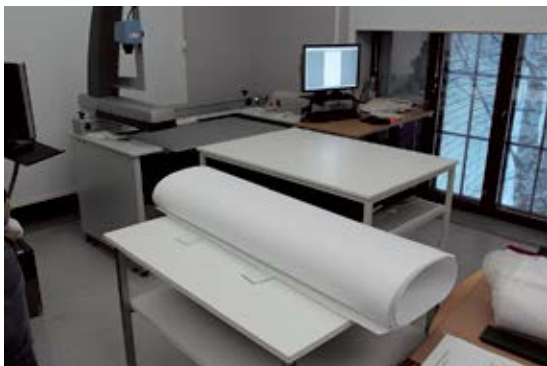
Kartat olivat kohtalaisessa kunnossa. Pintalian lisäksi karttojen reunoissa oli useita 1–11 cm:n repeämiä, palkeenkieliä ja pieniä puuttuvia paloja. Toisessa kartassa oli tausta-

puolella mustekynällä tehty tahra, ja toisessa kultaväritahraantuma. Karttoja oli säilytetty taitettuna, minkä vuoksi niissä oli voimakkaat taitokset.

Kartat pintapuhdistettiin vinyylisenellä, jonka jälkeen repeämät ja puuttuvat alueet paikattiin ja täydennettiin japaninpaperilla tärkkelysliisteriä käyttäen. (KUVA 2., KUVA 3.) Karttoja myös kosteutettiin kevyesti taitosten kohdalta ja suoristettiin painojen alla noin kolmen viikon ajan.

Alkuperäinen kartta digitoitiin lineaariskannerilla. Kohde skannattiin neljässä osassa ja se vaati suuren kokonsa vuoksi erityisjärjestelyjä, jotta prosessin aikainen käsittely ei aiheuttanut vaurioita kohteelle. (KUVA 4., KUVA 5., KUVA 6. KUVA 71, KUVA 7.2, KUVA 8) /

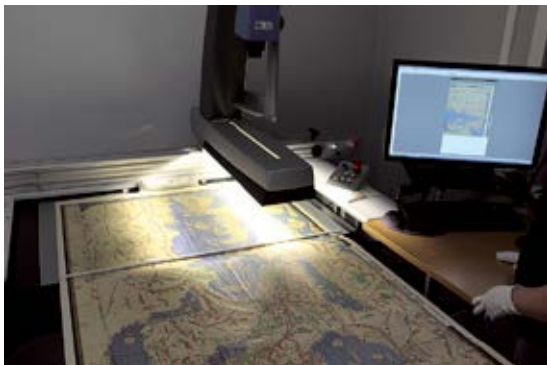
Kirjoittaja on Kansalliskirjaston konservaattori.

4

5

6

7.1

7.2

8

1. Yksityiskohta kartasta.

2. Vaurioitunut alue ennen konservointia.

3. Vaurioitunut alue paikkauksen ja täydennyksen jälkeen.

4. Kartta kuljetettiin konservointiyksiköstä digitoitavaksi pöydän päällä paksun paperin ympärille löysästi rullattuna, jotta karttaan ei syntyisi

taitteita. Rulla pysyi kuljetuksen aikana paikoillaan lasipainojen avulla.

5. Kartta avattiin rullalta auki apupöydän päälle.

6. Kartta kuvattiin neljässä osiossa suuren kokonsa vuoksi. Ensin kuvattiin reunaosio.

7.1 Seuraavaksi kuvattiin toinen puolisko keskiosasta. Reunaosio

rullattiin varovasti, jotta toinen puoli keskiosasta saatiin kuvattua.

7.2 Rullattu osio pidettiin paikoillaan nauhapainon avulla, samoin kartan keskiosa skannausalustaa vasten.

8. Kartan keskiosion skannaus. Tämän jälkeen kartta rullattiin ja käännettiin kuvattavaksi toisesta suunnasta samoin periaattein kuin kuin ensimmäinen reuna- ja keskiosio.

Maantieteilijä matkailu-propagandaa tutkimassa

Jos maantieteilijä Katariina Kososen haluaa löytää Kansalliskirjaston uumenista, häntä on turha etsiä Norden-skiöldin kartta-aarteita selailemasta. Hän on luultavasti penkomassa kirjaston loputtomia matkailumainosten, esitteiden ja lehtisten kokoelmia. Miksi?

TEKSTI JA KUVA: SUVI KINGSLEY

Mikä on tutkimuksesi aihe?

Olen aina ollut kiinnostunut populaarista vanhasta kartografiasta, niin sanotusti suurelle yleisölle suunnatuista kartoista.

Tällä hetkellä tutkin Suomen matkailukarttoja 1880-luvulta vuoteen 1938 ja siitä eteenpäin 1950- ja 1960-luvuille, nykypäivään asti. Pääasiallinen tutkimuskohteeni on Suomessa julkaistu matkailukirjallisuus, matkailulehdistö ja matkailuoppaat ja -esitteet, erityisesti Suomen Matkailijayhdistyksen ja Suomen Matkojen tuotanto.

Vuonna 1887 perustettu Suomen Matkailijayhdistys keskittyi mahdollisimman tarkkojen ja tiedoiltaan oikeiden karttojen tuottamiseen. Suomen Matkojen, joka perustettiin vuonna 1930, tarkoitus oli pikemminkin ”matkailupropaganda” – niin kuin sitä silloin kutsuttiin – eli matkailun edistäminen.

Käytän myös paljon muitakin lähteitä, esimerkiksi laivayhtiöiden, matkatoimistojen ja monenlaisien yhdistysten julkaisuja.

Olen nyt työskennellyt aiheen parissa noin viitisen vuotta. Työ on hidasta, sillä materiaalia on paljon ja se on hyvin kirjavaa. Tutkimuskohteeni onkin siitä erikoinen, että käytän paljon monenlaisia kokoelmia kuten pienpainatteita, irtokarttoja ja teoksia eri signumeista Fennicassa ja muissa kokoelmissa, kuten maantieteen osaston kokoelmia Kumpulan tiedekirjastossa.

Kartat usein mielletään ns. neutraaleiksi, totuudenmukaisiksi dokumenteiksi. Ovatko ne sitä?

Kartat eivät ole irti todellisuudesta. Ne ovat intertekstuaalinen elementti ja toimivat kuvasymboliikan ja tekstin osana. Sisältämänsä karttainformaation lisäksi ne siis täydentävät ja tukevat sitä mitä tekstissä sanotaan ja miten sillä halutaan vaikuttaa lukijaan.

Nykyään tekstejä saatetaan osata lukea kriittisesti ja medialukutaitoja korostetaan, mutta yhtä tärkeää olisi myös kartografinen lukutaito. Ääripään esimerkki on vaikkapa se, että Pohjois-Korean diktaattorilla on Etelä-Korean kartta seinällä takanaan jossakin videopätkässä. Se ei ole sattumaa.

Omassa tutkimuksessani on ollut yllättävää miten monella eri tasolla eri tarkoituksiin luodut kartat ovat antaneet aivan samoja viestejä, kuten koulukartat, matkailukartat ja lehdistön kartat sekä tieteellinen kartoitus.

/ Nykyinen valtiotason käyttämä symboliikka on hyvin samankaltaista kuin 1930-luvulla.

Mitä tutkimasi kartat sitten viestivät?

Suomen Matkailijayhdistyksen kartoissa painotettiin oikeellisuutta. Haluttiin antaa tarkka kuva Suomesta etenkin oman maan kansalaisille, jotta he oppisivat tuntemaan maataan. Maantieteilijät Ragnar Hult ja myöhemmin J.E. Rosberg olivat aktiivisesti mukana tässä työssä.

Katto-organisaationa Matkailijayhdistys myös tuki paikallisyhdistyksiä, jotka tekivät omia oppaitaan eri alueille. Monet matkailukaupungit, kuten Savonlinna tai Hanko tekivät omia karttojaan.

Itsenäistymisen jälkeen ajatus karttojen takana muuttui radikaalisti. Tämä vahvistui erityisesti vuonna 1930, kun perustettiin Suomen Matkat, jossa oli vaikuttamassa valtionvaltaa ja elinkeinoelämän edustajia. Lähdettiin markkinoimaan Suomea ”vesi, koivu ja yötön yö” -tematiikalla. Kielestä tuli hyvin symbolista.

Toki myös autonomian aikana ja sorron vuosien aikana karttoja tehtiin tietyllä ”markkinoinnin” ajatuksella. Haluttiin tehdä Suomen kansaa näkyväksi karttojen avulla, samalla tavoin kuin Suomen Maantieteellisen Seuran julkaisemilla Suomen Kartastoilla, joista ensimmäinen ilmestyi 1899. Suomea markkinoitiin länsieurooppalaisena, korostettiin Suomen kansallista omaleimaisuutta, mutta myös länsimaalaisuutta.

Miten matkailukartat ovat muuttuneet vuosien varrella?

1930-luvulla alkoi tosiaan tämä Suomi-eksotiikan kultakausi. Matkatoimistojen määrä ja tarjonta laajenivat sotien jälkeen 1950- ja 60-luvuilla. Varsinkin 1960-luvulla kuluttajakäytös muuttui lisääntyneen vapaa-ajan ja elintason nousun myötä, ihmiset alkoivat matkustella, teltailla ja autoilla, ja tuli kysyntää useammille potentiaalisille karttojen valmistajille.

Muutos tähän päivään verrattuna on valtava. Viimeisen vuosikymmenen aikana on tapahtunut digitaalisten karttojen murros: matkailukartat ei-

vät enää myy, sillä navigaattorit ja internetkartat ovat tulleet tilalle. Mutta sitä minkä tasoisia nämä kartat ovat, kukaan ei ole vielä tarkkaan tutkinut.

Kiinnostavaa on, että nykyinen valtiotason käyttämä symboliikka on hyvin samankaltaista kuin 1930-luvulla. Suomen luontoa ja tiettyä eksotiikkaa yhä korostetaan. Toki symboleja on tullut lisää, esimerkiksi ajatus informaatioyhteiskunnasta ja tietotekniikasta, jota teknologiayhtiöt kuten Rovio edustavat.

On kiinnostavaa, että tutkit karttoja kulttuuri-historiallisina objekteina.

Kartat todellakin liittyvät kulttuurihistoriaan, kartta on viestinnän väline. Se on ollut käytössä vuosituhansien ajan, sitä on pidetty objektiivisena ja arvovapaana, mutta sillä pystytään vaikuttamaan mielipiteisiin ja poliittisiin näkemyksiin. Sitä käytetään kaupunkisuunnittelussa ja matkailussa, ja sen kautta ihminen hahmottaa missä hänen paikkansa on maailmassa.

Kartat ovat aina valintojen tuloksia, jonkun tekemiä, sidottuja siihen aikaan milloin ne on tehty. Monet tutkijat käyttävät karttoja tiedonlähteinä, esimerkiksi imperialistisen politiikan tutkimuksessa.

Mutta tutkimukseen tarvittaisiin enemmän rakennetta, sitä pitäisi organisoida. Suomessa ei ole kartografian historian professuuria tai lehtorinpaikkaa, ja se on noloa! Meillä on kuitenkin Suomessa kansainvälisestäkin katsoen valtavan hienot vanhojen karttojen kokoelmat – Kansalliskirjaston Nordenskiöldin, Enckellin ja slaavilaisen kirjaston kokoelmien lisäksi esimerkiksi John Nurmisen säätiön ja Eero ja Erkki Fredriksonin säätiön kokoelmat sekä Kansallisarkiston kokoelma, joka sisältää maanmittauslaitoksen tuottaman koko ”karttahistorian”.

Mikä on uuden kartografisen tutkimuksen suunta?

Kartografinen tutkimus painottuu nykyisin paljon geoinformatiikkaan, paikkatietoon ja sen sovelluksiin. Vanhojen karttojen osalta tämäkin on vielä alkutekijöissään. 2000-luku oli kokoelmien digitalisoinnin aikaa, kuten esimerkiksi Kansalliskirjaston Doria-projekti. Nyt 2010-luvulla pitäisi päästä astetta pidemmälle ja miettiä, kuinka ja millaisin sovelluksin nämä sähköiset kartta-aarteet saataisiin parhaiten eri alojen tutkijoille hyötykäyttöön. /

Suomessa olevat yleisölle vapaat kartografiset palvelut

TEKSTI: MATTI MUNNUKKA

Kansalliskirjasto

<http://www.kansalliskirjasto.fi/kokoelmatjapalvelut/kokoelmat/karttakokoelmat.html>

Asiakaspalvelu: Unioninkatu 36

Muut vapaakappalekirjastot:

Turun yliopisto, Åbo Akademi, Jyväskylän yliopisto, Oulun yliopisto, Itä-Suomen yliopisto

Kansallisarkisto

<http://www.arkisto.fi/fi/arkistolaitos/kansallisarkisto/>

Kansallisarkiston asiakaspalvelu: Rauhankatu 17, Helsinki

Maakunta-arkistot:

Luovutetun alueen kartta-aineistoa Mikkelin maakunta-arkistossa

Maanmittauslaitos

<http://www.maanmittauslaitos.fi/>

Uudet kartat: maanmittaus-toimistot, Karttakeskus, kirjakaupat ym.

Ilmakuvakeskus

Valtion hallinnon muut alat (esim.):

Liikennevirasto (entinen merenkulkulaitos): merikartat

Geologian tutkimuskeskus: geologiset kartat

Kaupunkien maanmittaus-toimistot

VERKOSSA:

Kansalliskirjaston Doria-julkaisuarkisto: <https://www.doria.fi/>

Suomen karttoja ja kartastoja: aineisto sisältää valikoiman Suomea koskevia historiallisia karttoja 1500-luvulta 1900-luvun puoliväliin

Nordenskiöldin karttoja + muita historiallisia karttoja

Kansallisarkisto kartat: <http://www.arkisto.fi/en/aineistot/>

Vakka-arkistotietokanta

Vakka-tietokannasta löytyvät kartat

Digitaaliarkisto

Jyväskylän yliopisto:

Jyväskylän yliopiston digitaalinen julkaisuarkisto, historiallisia karttoja: <https://jyx.jyu.fi>

www.vanhakartta.fi

Maanmittauslaitos:

Kansalaisen Karttapaikka: <http://kansalaisen.karttapaikka.fi/kartanhaku/osoitehaku.html?lang=fi>

Luovutetun alueen kartat:

<http://www.karjalankartat.fi/>

Kaupunkien digitaaliset arkistot

Helsingin kaupungin vanhat kartat:

Sinetti-karttarekisteri
<http://sinettiarkisto.hel.fi/HKIARKISTO/preKAMa4.po>

Maakunnalliset hankkeet:

KYHIKA Kymenlaakson historialliset kartat – käsin piirrettyjä karttoja 1500-luvulta 1800-luvun puoleen väliin (Kymenlaakson museo) <http://kartat.kotka.fi/Standard/>

Karttatietous:

Jan Strangin karttatieto: <http://www.strang.fi/karttatieto/>

Heikki Rantatupa: vanhakartta.fi

Muita karttakokoelmia (yleisölle avoin näyttely) :

Fredriksonin karttakokoelma

<https://www.jyu.fi/hum/laitokset/hie/hallinto/karttakokoelma>

John Nurmisen Säätiö

<http://www.johnnurmisen-saatio.fi/>

Kartografian ja maantieteen opetus:

Maantieteen laitokset

Teknilliset korkeakoulut ym.

Lisälehtiä Ruotsin sanomalehdistön historiaan

Ruotsin kansalliskirjasto Kungliga biblioteket (KB) ja Suomen Kansalliskirjasto ovat pitkään työstäneet hanketta, joka tähtää suomalaisten ja suomenkielisten Ruotsissa ilmestyneiden lehtien digitointiin. Sillä on ollut työnimenä "Svenska nyheter på Meänkieli och Finska". Tämän hankkeen tarkoituksena on nostaa Tornionjokilaakson historiallisesti merkittävä vähemmistö julkisuuteen ja historiallisen tutkimuksen kohteeksi.

TEKSTI: KALEVI LEHTONEN, KUVAT KANSALLISKIRJASTO

PUUTTEITA LEHDISTÖHISTORIASSA

Suomenkielisen sanomalehdistön historia Ruotsissa alkaa arvoituksellisella aikeella ”afsigt”, jonka toteuttamista on vaikea selvittää: ensimmäisen Haaparannalla ilmestyneen sanomalehti *Riksgränsenin* suunnitelmista oli julkaista liite suomenkielillä. Lehti perusteli liitettä sillä, että Norrbottenin suomenkielinen väestö, joka määrältään oli ruotsalaista huomattavasti suurempi, on sen ansainnut. Sellaista liitettä ei kuitenkaan ole löytynyt Uppsalan yliopiston sanomalehtikokoelmista. Eikä toistaiseksi vielä muidenkaan vapaakappalekirjastojen sanomalehtikokoelmista. *Riksgränsenin* ilmestyi puolentoista vuoden ajan vuosina 1870–1871. Sen julkaisija, toimittaja ja painaja oli yksi ja sama henkilö, Suomesta Norrbotteniin emigroitunut Gustaf Carl af Klercker. Lehden lyhyeen elinkaareen vaikutti julkaisijan pahentunut silmäsairaus, joka on saattanut olla osasyynä myös hänen kaksikielisen pitkän tähtäimen suunnitelmansa vesittymiseen.

Ennen kuin menemme sanomalehtinimikkeiden osalta pitemmälle, on syytä tarkastella niitä olosuhteita ja vaikeuksia, joihin Ruotsin suomalaisista sanomalehdistä kirjoittava saattaa törmätä. Suomeksi aiheesta löytyy pari lehtiartikkelia, ja ruotsiksi ei siitä ole kirjoitettu paljoakaan enempää. Tärkeitä sen sijaan ovat Ruotsiin suuntautuneesta emigraatiosta kertovat historiateokset. Per Rydén, joka 1990-luvulla johti *Den svenska pressens historia* -projektia, näyttää jo heti alkuun rajanneen suomenkielen historiikkinsa ulkopuolelle. Tosin teoksen Haaparantaa ja aikaa ennen ensimmäistä maailmansotaa käsittelevässä osassa on mukana yksi nimeke, *Haaparannanlehti*. Tilanne on sama Rydénin 1970-luvulla kokoamassa ”Anteckningar till en Svensk Presshistorisk Bibliografi”. Myös siinä Ruotsia tarkastellaan kielellisesti pelkästään ruotsinkielisestä näkökulmasta. Kuitenkin KB:n kokoelmista löytyy suomenkielisiä nimikkeitä, ja Bernhard Lundstedt on bibliografinut lähes kaikki. Kun allekirjoittanut kävi tätä projektia varten lävitse *Haparandabladet-Haarannanlehti* (1882–) sidottuja vuosikertoja, oli ilo löytää 50-vuotisjuhlanumerosta lehden historiaa käsittelevä artikkeli. Siinä viitattiin myös toiseen artikkeliin ”Om finskspråkiga tidningar i Sverige”, jonka oli vuonna 1927 kirjoittanut Uppsalan yliopiston kirjaston (UUB) amanuenssi Nils Moosberg (1886–1941). Moosbergin artikkeli on osa Uppsalan yliopiston julkaisemaa juhlateosta *Symbola litteraria*. Nils Moosbergia saamme kiittää muun muassa siitä, että *Riksgränsenin* julkaisija af Klercker ja hänen pahentunut silmäsairautensa on 140 vuoden jälkeen taas otettu puheenaiheek-

si. On merkittävää, että Moosbergin artikkelia ei löydy sen enempää Rydénin *Den svenska pressens historia* -teoksen kirjallisuus- tai lähdeluettelosta kuin hänen *Bibliografia*-teoksestaankaan. KB:n sanomalehtiyksikön käsikirjastossa on Måns Backelinille omistuskirjoitettu Rydénin *Bibliografia*-teos. Siinä Moosbergin artikkeli on lisätty marginaaliin lyijykynämerkintänä. Vain grafologi voisi selvittää, kuka KB:n sanomalehtiyksikön johtajista on osoittanut näin liberaalia ja kielellisesti laajaa mielenkiintoa painettua sanomalehtiaineistoa kohtaan. Ruotsin kansalliskirjastossa on suomenkielisiä sanomalehtiä kaiken kaikkiaan noin 150 000 sanomalehtisivun verran. Mitä Moosbergiin tulee, hän antaa kiitokset Bernhard Lundstedtille ja tämän urauurtavalle ja tarkalle bibliografiatyölle, joka teki mahdolliseksi hänen artikkelinsa.

NILS MOOSBERG JA SUOMEN KIELEN ASEMA RUOTSISSA

Nils Moosberg oli saamenkieleen erikoistunut kielitieteilijä. Hän osasi myös suomea. Tiedonvälitys 1800-luvun lopulla oli hidasta. Moosberg mainitsee tästä esimerkin vuodelta 1876: niin kutsuttu Lagerlundaolycka, rautatieonnettomuus, joka tapahtui 15. marraskuuta 1876, julkaistiin *Rajalta*-sanomalehdessä täsmälleen kuukautta myöhemmin. Näin hitaasti tieto kulki Norrlannissa ennen rautatien valmistumista Bodeniin vuonna 1894. Moosbergin artikkelissaan antama arvio Norrbottenin lehtien journalistisesta tasosta ei myöskään ole imarteleva. Pilalehtienkeräilijä olisi hänen mielestään ollut niistä erityisen kiinnostunut. Oikoluvussa oli puutteita. Hän ei myöskään innostunut käytetyn suomenkielen tasosta. Hän näkee siinä svetisimejä ja Tornionlaakson murteen vahvaa vaikutusta. Artikkelissa esiintyvä sana ”rasavseende” särähtää tämän päivän lukijan korvassa. Mutta Moosberg oli aikansa lapsi. Vuonna 1927, jolloin hänen artikkelinsa julkaistiin, oli kulunut vain kuusi vuotta siitä, kun Statens Institut för Rasbiologi oli perustettu, ja sen toimipaikka oli Uppsala. Moosberg oli toiminut vuonna 1919 kyseenalaista jälkimainetta Uppsalassa saavuttaneen ”etnologisen” näyttelyn *Svenska Foltypsutställning* näyttelykomissaarina.

Mikäli Moosberg yhä eläisi, hän saattaisi ihmetellä sitä, ettei Norrbottenin pakkoruotsittaminen ole enää käytössä. Hän ehkä arvostaisi sitä, että Tornion murre, jota hän löysi 1800-luvun lopun lehdistä, on kehittynyt uuteen suuntaan, ja sitä kutsutaan nykyään meänkieliksi. Sillä on nykyään Ruotsissa vähemmistökielen asema. Meänkielen sanakirja- ja kielioppiprojekteja on

parhaillaan käynnissä useita. Meänkieltä opetetaan Luulajan teknisessä yliopistossa sekä Uumajan ja Tukholman yliopistoissa. Lokakuun 2010 alusta alkaen meänkieltä opetetaan myös Romanian Babes-Bolyain yliopistossa. Meänmaalla on oma lippunsa. Ensimmäinen meänkielellä julkaistu kaunokirjallinen teos on *Lyykeri*. Se on vuodelta 1985, ja sen on kirjoittanut Bengt Pohjanen.

PAINOKONEET JYLISEVÄT HAAPARANNALLA

Mitä sanomalehtinimikkeisiin tulee, kronologisesti seuraava on *Nyaste Riksgränsen*, jonka ensimmäinen numero ilmestyi 5. heinäkuuta 1873. Julkaisija oli Alfred Lundgren. Toimittaja oli Pajalassa syntynyt opettaja Theodor Grape (1831–1896). Ensimmäisten kolmen vuoden ajan lehti ilmestyi pelkästään ruotsiksi, kerran viikossa, lauantaisin. Vuoden 1876 loppupuolella toimitus ilmoitti aloittavansa lehden kaksikielinen julkaisemisen seuraavan vuoden alussa. Näin myös tapahtui. Suomenkielinen aineisto kasvoi kasvamistaan ja vuonna 1879 se oli jo noin puolet lehden sisällöstä. Samalla graafinen layout siirtyi pedagogiseen käytäntöön, jossa suomalaiset ja ruotsalaiset kirjakerivit juoksivat palstoillaan vieretysten helpottaen itseopiskelua. Lehdestä tuli ensimmäinen sekä ruotsin- että suomenkielellä julkaistu sanomalehti. *Nyaste Riksgränsenin* julkaiseminen loppui kesäkuussa 1882, mutta se jatkoi ilmestymistä sanomalehtiparina nimeltä *Haparandabladet-Haaparannanlehti*. Siitä lisää hie-man myöhemmin.

Ensimmäinen kokonaan suomenkielellä ilmestyvä sanomalehti oli nimeltään *Rajalta*. Sen julkaisijana toimi Alfred Lundgren, joka ”sörmlantilaisena” ei osannut suomea. Tarkoitus oli julkaista kaikenlaisia tiedotuksia kunnallishallinnon alalta ja yksityisiltä henkilöiltä, unohtamatta muita mainitsemisen arvoisia koti- ja ulkomaantapahtumia. Kotimaan tapahtumista piti raportoida siten, että ne olisivat hyödyksi ja opiksi lukijoille. Tarkoitus oli julkaista kaksi numeroa kuukaudessa. Hanke jäi lyhytaikaiseksi. Koenumero ilmestyi 15. joulukuuta 1875 ja viimeinen, kuudes numero 22. maaliskuuta 1876. Koko vuosikerran tilaajat saivat ta-

kaisin kolme neljänestä vuosituloismaksusta.

Vuosina 1877–1882 oli suomenkielinen uutisvälitys *Nyaste Riksgränsenin* varassa. Vuonna 1882 aloitti ilmestymisensä *Haaparannanlehti* samanaikaisesti sen ruotsinkielisen painoksen *Haparandabladetin* kanssa. Tässä muodossa julkaiseminen jatkui marraskuuhun 1923 saakka. Tällöin lehdet yhdistettiin ja sen jälkeen ne ovat jatkaneet yhdistyneinä tähän päivään saakka. *Nyaste Riksgränsenin* toimittaja Theodor Grape jatkoi lehden toimittajana ja julkaisijana. Lehden poliittinen linja on vaihdellut liberaalista oikeistolaiseen. Tällä hetkellä se on poliittisesti riippumaton. Lehdelle on ilmestynyt myös useita kilpailijoita, jotka kuitenkin ovat saaneet vetäytyä kilpailtaessa norrlantilaisen lukijakunnan suosiosta.

Tällaisia kilpailijoita ovat olleet muun muassa *Pohjolan Sanomia* vuosina 1886–1888. Lehti osallistui aikansa kielipoliittiseen keskusteluun, joka sai Norrbotenissa ajoittain varsin voimakkaita äänenpainoja. Lehti opponoi valtiopäivämies ja lehtihistorioitsija Emil Keyn tuolloin kielipoliittisesti suosittuja ja moderneja ajatuskulkuja. Key oli vuoden 1881 valtiopäivillä vastustanut valtionavun myöntämistä Haaparannalla ilmestyvälle suomenkieliselle lehdelle argumentoimalla näin: ”Olisi parempi, että Ruotsin suomalaiset opettelisivat ruotsinkielen.” Moosbergin mielestä *Pohjolan Sanomia* sisältää enimmäkseen kyläjuoruja samalla kun sen toimituksellista työtä voisi verrata kuvataidepiireistä tuttuun käsitteeseen, hylättyjen teosten näyttelyyn. Lehden viimeinen numero julkaistiin huhtikuussa 1888.

Kahdeksan vuotta myöhemmin alkoi ilmestyä uusi, pelkästään suomenkielinen lehti: *Pohjola. Sanomalehti pohjoiskansoille*. Koenumero ilmestyi 30. joulukuuta 1896. Lehti esittäytyy siinä lukijoille kielensä puolesta erikoislaatuksena kimarana, jonka ainesosia olivat kalevalankieli ja Tornionlaakson murre. Lehti lupasi toimituspolitiikassaan olla aina heikomman puolella, samalla kun se painotti olevansa vapaamielinen ja raittiusystävällinen – yhdistelmä ei tuohon aikaan ollut niinkään epätavallinen. Moosberg referoi ja ruotsintaa artikkelissaan lehden ohjelman niin haltioituneena ja runollisin äänenpainoin, ettei ole epäilystäkään siitä, etteikö *Pohjola* olisi tutustumisen arvoinen vielä nytkin, 115 vuotta jäl-

Tukholman uutiset.

keenpäin. Lehden viimeinen numero ilmestyi 28. huhtikuuta 1898.

Vuoden 1916 loppupuolella koki sanomalehtipari *Haparandabladet–Haaparannanlehti* palatsivallankumouksen. Se ilmeni lehden poliittisen linjan muuttumisena vapaamielisestä oikeistolaiseksi. Välitön seuraus tästä oli mediapoliittisen tyhjiön muodostuminen, jota täyttämään asetui uusi lehtipari, *Haparanda Nyheter–Haaparannan Sanomat*. Koenumerot ilmestyivät joulukuun 1916 lopulla. Poliittisen kentän ja ruotsalaisen yhteiskunnan vasemmistolaistuminen ja yleisen äänioikeuden kehitysprosessi vaikuttivat lehden syntyyn. Ruotsinkielisen osan päätoimittaja ja molempien lehtien vastaava julkaisija oli Pär Axelsson. Suomenkielisen osan päätoimittajaksi rekrytoitiin Arwi Hällfors. Myös tämä lehti jäi lyhytaikaiseksi: viimeinen suomenkielinen numero, nro 100, julkaistiin 28. joulukuuta 1917. Viimeinen ruotsinkielinen numero oli ilmestynyt tasan kuukautta aikaisemmin.

Vuonna 1918 syntyi norrbotenilaiselle sanomalehtitaivaalle uusi tähti, *Samefolkets Egen Tidning*. Lehti on edelleen elossa ja lienee saavuttanut lähes journalistisen kiintotähden aseman. Sitä julkaistaan nykyään digitaalisena. Vuosina 1922 ja 1923 lehti ilmestyi myös erityisenä suomalaisena painoksena *Samekansan oma lehti*. Siinä suomalaiset ja ruotsalaiset kirjakerivät juoksivat palstoillaan vieretysten. Lukijakunta koostui niistä saamelaisista, jotka oman äidinkieltensä ohella osasivat vain suomea. Julkaisupaikka on sama kuin lehden ruotsalaisen painoksen: Uppsala. Toimitaja ja vastaava julkaisija oli Torkel Tomasson.

USKALTAAKO MAANALAISIA LEHTIÄ DIGITOIDA?

Oma lukunsa Ruotsissa ilmestyneiden suomenkielisten ja suomalaisten sanomalehtien joukossa ovat lehdet, jotka sanavapauden rajoituksien takia ovat joutuneet aloittamaan julkaisemisensa Ruotsista. Tällaiset lehdet ovat Suomen historiassa sijoittuneet kriisiaikoihin, kuten niin sanottuihin routavuosiin 1899–1905 tai vuoden 1918 sisällissotaan ja sen jälkeisiin vuosiin.

Routavuodet olivat aikaa, jolloin Suomen kenraalikuvernööri Bobrikoff toteutti venäläistämisohjelman-

sa. Lehdistölle tämä merkitsi tiukennettua ennakkosensuuria, ja mahdolliset sanktiot vaihtelivat. Joskus lehden numeron julkaiseminen kiellettiin, joskus lehden toimittaja tai julkaisija ajettiin maanpakoon tai lehti lopetettiin. Ulkomaisten lehtien kohdalla oli vanhastaan olemassa käytäntö, että sensori mustasi osan lehden sisällöstä lukukelvottomaksi.

Venäläistämisen vastustajien tehtävä oli kaksinaisen: informoida ulkomaailmaa sensuurin kohteeksi joutuneesta Suomesta ja välittää uutisia oman maan asukkaille.

Ensimmäinen puutteellisen sanavapauden hedelmä oli vuonna 1899 *Kaikuja Euroopasta*. Lehti koostui artikkeleista, joissa referoitiin ulkomaisia reaktioita Suomen tapahtumiin. Julkaisija oli Eino Wallin, joka myöhemmin suomensi nimensä Voionmaaksi. Lehteä ilmestyi yhdeksän numeroa, viimeinen 15. lokakuuta 1899. Siinä numerossa visioitiin toisen vuosikerran julkaisemista, mutta sellaista ei ole löytynyt. Lehti salakuljetettiin Suomeen. Painopaikka oli *Aftonbladets* kirjapaino.

Tärkein maanalainen lehti oli *Fria Ord*. Kun Helsingissä ilmestyi-

vä *Nya Pressen* lopetettiin, kaksi sen toimittajaa, Konni Zilliacus ja Arvid Neovius päättivät perustaa lehden *Fria Ord*. Sitä toimitettiin ja painettiin Tukholmassa elokuusta 1900 marraskuuhun 1905. Tilaaajat saivat sen luettavakseen joka viikko huolimatta siitä, että Bobrikoffin santarmisto teki kaikkensa sen ehkäisemiseksi. Ensimmäiset numerot painettiin *Aftonbladets* kirjapainossa, sittemmin painopaikkoina olivat K.B. Boströmin ja O.L. Svanbäckin kirjapainot. Painos vaihteli 2300:n ja 2600:n välillä. Neoviuksen sisar Dagmar huolehti lehden jakelusta Suomessa. Lehti jatkoi A.I. Arwidssonin (1779–1858) aikana syntyneitä kiistakirjoitusperinnettä juuri sellaisessa historiallisessa tilanteessa, jota Arwidsson jo 1820-luvulla oli ennustanut.

K. B. Boström painoi Tukholmassa 1900–1901 myös suomalaista lehteä nimeltä *Vapaita Lehtisiä*. Sisältö oli miltei sama kuin *Fria Ordin*. Sitä toimitti Kangasalla mies nimeltä Tyko Hagman. Jotta lehti olisi kannattava, sen arvioitiin tarvitsevan 3000 tilaajaa. Vuonna 1901 lehden toimituksesta alkoi vastata niin kutsuttu nuorsuomalainen taho. Eero Erkon otettua toimekseen lehden julkaisemisen sen painopaikaksi tuli Käkisalmi. Kun Erko joutui lähtemään maanpakoon Tukhol-

Konni Zilliacus.

maan, siirrettiin painopaikkakin sinne. Jonkin aikaa sitä painettiin myös Haaparannalla. Juhani Ahon veli Pekka Brofeldt, rehtori Mauno Rosendahl ja Viktor Sohlman toimivat Erkon jälkeen lehden toimittajina. Suomalainen ja ruotsalainen lehti eivät kilpailleet vaan tekivät yhteistyötä. Tänä päivänä puhuttaisiin synergiaeduista. Suunnilleen samat artikkelit löytyivät kummastakin.

Lehden salakuljetus Suomeen oli oma lukunsa. Bobrikoffin agentit olivat lehden kintereillä alituisesti, mutta Zilliacuksesta (1855–1923), joka oli koulutukseltaan juristi, tuli myös tämän alan spesialisti. Hän oli aina askelen edellä tsaarin virkamiehiä. Näitä liikkui myös Ruotsin maaperällä. Zilliacuksen ammattitaito kehittyi siihen mittaam, että hänellä oli ennen Venäjän vallankumouksen puhkeamista kaikenlaisten painotuotteiden salakuljetusmonopoli Itämerellä. Venäjän vallankumoukselliset, kuten Lenin, olivat Zilliacuksen asiakkaita. Vähitellen myös aseiden vienti Venäjälle kuului Zilliacuksen toimituslistalle.

Salakuljetuksen kannalta oli edullista painaa lehti mahdollisimman kevyelle silkkipaperille. Sellainen löydettiin Hollannista. Tälle paperille painettuna nelisivuinen *Fria Ord* painoi 2,8 grammaa. Suomen ja Ruotsin väliset matkustaja- ja rahtialukset hoitivat kuljetuksen talviaikana. Käytössä olivat muun muassa kaksoispohjilla varustetut laukut ja naisilla alushameet, jotka koostuivat taskuista. Kesäaikaan kuljetuksia tehtiin pääasiassa purjeveneillä. Kesästä 1902 Zilliacuksella oli käytössään suomalaisen kilpurjehduksen pioneerin ja tuolloin vielä venesuunnittelijana aloittelevan Gustaf Estlanderin (1876–1930) piirtämä kuunari Marsza. Se oli 20 metriä pitkä, mutta nostoköyllä varustettuna tarvitsi karikkoisista väylistä selvitäkseen vain vajaan viiden jalan syväyksen. Kenraalikuvernööri otti Zilliacuksen toimet kaikella vakavuudella, sillä Marszan kiinni saamiseen johtavista vihjeistä luvattiin 10 000 markan palkkio. Lisäksi myöntäväisyysmiehistä koostunut senaatti oli hyväksynyt budjettiin 40 000 markan valtionavun höyryalus Bomban rakentamiseksi. Sen oli määrä pitää silmällä salakuljettajia Ahvenanmaan ja Suomen välillä. Varhaisina kilpurjehdusvuosina Estlanderin gasti oli ollut Eugen Schauman, sittemmin Bobrikoffin ampujana 1904 tunnetuksi tullut mies, joka myös avusti *Fria Ordia*. Estlander kuvasi tätä sanoilla ”harvapuheinen ja luotettava”. Myös muutamat Suomenlahden rannikon purjehdusseurat ottivat osaa lehtien salakuljetukseen. Nyt, yli 100 vuotta näiden tapahtumien jälkeen, voidaan spekuloida sillä, olivatko Estlanderin, Schaumanin ja Zilliacuksen yhteinen julkaisu-, purjehdus- ja veneen-

rakennustoiminta vain sattumaa. Kaikesta päätellen siihen otti osaa asiaan vihkiytynyt joukko suomenruotsalaisia aktivisteja. Salakuljetuksen ja purjehduksen yksityiskohdista kiinnostuneet voivat lukea Zilliacuksen muistelmista *Från ofärdstid och oroliga år* seikka-peräisen kuvauksen purjehduksesta Sandhamnista Porkkalaan. Siinä gasteina olivat Oscar Björck ja Verner von Heidenstam.

Zilliacuksen salakuljetuslistalla oli myös avointa väkivaltaa julistava *Veckans Nyheter* ja hänen yhdessä Axel Lillen kanssa toimittamansa aikakauslehti *Nordiska Revy*. *Veckans Nyheter*, johon kirjoittivat myös Herman Gummerus ja Arvid Mörne, tuomittiin ruotsalaisessa oikeusistuimessa painovapauskanteen nojalla, mikä todistaa, ettei lainsuojattomalla ole helppoa missään. Muutaman kuukauden 1903 ilmestyi myös sen suomenkielinen painos *Viikon Varrelta*. Näistä lehdistä kiinnostuneet voivat suunnata askeleensa kohti Kansalliskirjastoa, jossa ne on luetteloitu ja mikrofilmattu osana routavuosien poliittista kirjallisuutta. Reenpään kokoelmassa ne on sidottu yhteen *Fria Ordin* kanssa. Epätäydellinen kokoelma koostuu numeroista vuosilta 1903–1904. KB:n luetteloissa ei ole niistä mainintaa.

SISÄLLISSODAN SEURAUKSIA

Luulajassa ilmestyneessä suomenkielisessä sanomalehdessä *Revontulet* oli 3. kesäkuuta 1919 otsikko: ”Vankeilarangaistus sanomalehti *Viestin* salakuljetuksesta”. Utinen tuo mieleen Bobrikoffin ja routavuodet. *Viestin* syntymisen taustalla oli Suomessa 27. tammikuuta 1918 alkanut vallankaappaus, josta kehittyi sisällissota. Lehden perusti Tukholman suomalainen seura (TSS). Se päätti kokouksessaan 12. huhtikuuta alkaa julkaista *Viesti*-nimistä sanomalehteä. Tuolloin sisällissodan lopputulos oli jo näkyvillä, ja Ruotsiin oli jo virrannut punapakolaisia. *Viestin* tehtävä oli alkuun Ruotsissa asuvien siirtolaisten ja punapakolaisten informointi. Koska Suomessa ei julkaistu vasemmistolehtiä, alettiin *Viestiä* salakuljettaa sinne. Punapakolaisia oli enimmillään Tukholman poliisin arkistojen mukaan 573, useimmat heistä pääkaupungissa. Koska pakolaisstatus oli vaikeasti saavutettavissa, epävirallista lukumäärää voi vain arvailla.

Viestin ensimmäinen numero ilmestyi 20. huhtikuuta 1918, ja se ilmestyi kerran viikossa. Sen toimituskuntaan liittyivät pian kirjailija Kössi Kaatra, punahalituksen oikeusministeri Lauri Letonmäki ja kirjastonhoitaja Allan Wallenius, kansanvaltuuskunnan lähettiläs Ruotsissa, sekä syksyllä 1918 onnistuneen ja uskali-

aan paon jälkeen punahallituksen talousministeri Edward Gylling. Myös muita nimekkäitä ruotsalaisia vasemmistososialisteja liittyi lehden toimituskuntaan: Richard Sandler, Carl Lindhagen, Fredrik Ström, Zeth Höglund, Ernst Åström ja Karl Island.

Viestin sisällöstä löytyy sellaista aineistoa, jota on turha etsiä tuon ajan suomalaisesta mediasta. Kun valkoisten ylipäällikkö kenraali C. G. E. Mannerheim teki valtionhoitajan ominaisuudessa helmikuussa 1919 virallisen vierailun Ruotsiin, ei hänellä ollut aavistustakaan Tukholman punapakolaisista. Nämä järjestivät mielenosoituksen, jossa valkokenraalia kutsuttiin murhaajaksi ja lahtariksi. Muistelmissaan Mannerheim kertoo kärsineensä vierailunsa kahtena viimeisenä päivänä vilustumisesta ja kuumeesta. Sairaana hän ei ilmeisesti saattanut muistaa kaikkea, sillä muistelmissa ei mainita mielenosoitusta lainkaan. Erään historioitsijan mukaan kylmettyminen johtui siitä, että valtionhoitaja esiintyi helmikuun pakkasessa ilman manttelia voidakseen pitää näkyvillä hänelle vuotta aikaisemmin myönnettyä Miekkaritarikunnan (Svärdsorden) komentajamerkkiä. Valtiohoitaja jatkoi vierailuaan Tanskaan, ja Kööpenhaminassa hänen vierailuaan sävytti uusi välikohtaus. Ilmeisesti hän oli jo toipumassa, koska nyt hän mainitsee muistelmissaan, että avoimeen hevossaunuun, jossa hän matkusti Tanskan kuningas Kristian X:n kanssa, alettiin yleisön joukosta mielenosoituksellisesti heitellä lumipalloja.

Ruotsin lehdissä oli sisällissodan referointi lehden puoluekannasta riippumatta arkipäivää. Eräs esimerkki oli Tammisaaren punavankileirin ylilääkärin professori Tigerstedtin raportti, joka sisälsi leirillä menehtyneiden tilastot kuolinsyineen. Pelkästään nälkään kuoli 733 vankia. Huhti-toukokuussa 1918 valkoisen terrorin uhreina telotettiin noin 8300 punavankia. Lehden sisältöön kuului niin ikään pakolaisten autenttisia kuvauksia sisällissodan raaistamasta Suomesta. Erityisen järkyttävä on kuvaus saksalaisjoukkojen hyökkäyksestä Helsingin Pitkäsilta puolustaneiden punaisten asemiin. Hyökkäyksessä saksalaiset käyttivät punavankeja ihmiskilpinä, joukossa satakunta naista. Referaatti on luettavissa ainoastaan *Viestin* kaksoisnumerosta 17–18/1919. *Viestin* viimeinen numero julkaistiin joulukuussa 1921.

Osittain samanaikaisesti kuin *Viesti* julkaistiin Luulajassa sanomalehteä *Revontulet*. Ensimmäinen numero ilmestyi 3. tammikuuta 1919. Lehden julkaisija oli sama kuin Norrskensflammanin, ja sitä kutsuttiinkin Norrskensflammanin suomenkieliseksi painokseksi. Vuoden 1921 jälkeen lehden ilmestyminen oli hajanais- ta, 1922 se ei ilmestynyt lainkaan, mutta 1923 ja 1924 se ilmestyi jälleen. Vuonna 1927 julkaistiin vain yksi numero, joka jäi viimeiseksi. *Revontulia* salakuljettiin pohjoista reittiä Seitsenkarilta (Seskarö) Kemiin ja sieltä junalla eteenpäin. Tiedetään hiihtokuljetuspartion talvella 1919 joutuneen rajavartioiden tulitukseen. *Viestiä* ja *Revontulia* yhdisti poliittinen kanta ja osittain sama avustajakunta. Niinpä samoja pseudonymejä löytyy kummankin lehden palstoilta. Norrskensflamman ja sen pikkusisko *Revontulet* taistelivat suomalaisen kansanosan demokraattisten oikeuksien puolesta myös Ruotsissa. Harventuneeseen ilmestymistiheyteen vaikutti se, että Ruotsin kuningas alkoi 1921

Haaparannanlehti.

myöntää matka-avustuksia punapakolaisille. Ne mahdollistivat punapakolaisten joukkomuuton Neuvostovenäjälle. Niinpä vuoden 1922 lopussa Tukholman suomalaisen seuran jäsenluku oli tippunut kahdeksaan. Vasta 1990-luvulla Neuvostoliiton arkistojen avauduttua alkoi selvitä, kuinka huono vaihtoehto kunnikaallisen matka-avustuksen valinta oli ollut.

HAAPARANNANLEHTI SOTIEN VÄLISENÄ AIKANA

Haparandabladetin ja Haaparannanlehden yhdistymisen 1924 lienee lopullisesti vakauttanut lehden aseman Norrbottenissa. Tärkeä aspekti yhdistymisessä oli se, että lehti näin kykeni palvelemaan kahta erikelistä lukijakuntaa, joista osa asui Suomessa. Painos ei 1920-luvulla ylittänyt kertaakaan kolmea tuhatta. Painoksen pienuus saa selityksensä Norrbottenin asukkaiden määrästä. Norrbottenin läänin vuoden 1930 väestönlaskennasta käy ilmi, että koko Norrbottenin läänin asukkaista 11 878 oli yksistään suomenkielentaitoisia. Tämän ohella 27 956 asukasta osasi suomen lisäksi auttavasti joko ruotsia tai saamea tai molempia. Maatalousvaltaisen (noin 7000 asukkaan) Pajalan kunnassa oli ainoastaan suomea puhuvia 32 prosenttia, kaksi-

kielisiä, painottuen suomenkieleen tärkeämpänä kielenä 59 prosenttia, kaksikielisiä, painottuen ruotsinkieleen tärkeämpänä kielenä kahdeksan prosenttia ja pelkästään ruotsinkielisiä alle kaksi prosenttia. Teollistuneessa, väestöltään pienemmässä 1148 asukkaan Seitsenkarissa vastaavat luvut olivat seitsemän prosenttia, 34 prosenttia, 47 prosenttia ja 12 prosenttia.

Kun käy lävitse lehden vuosikertoja 1930-luvulta, on helppo havaita, että lehden erikielisten osioiden sisällöt poikkeavat mielenkiintoisella tavalla toisistaan. Esimerkkinä tästä on Herman Göringin vierailun referointi ruotsiksi:

Haparandabladet 17/6 1933 n:r 69 s.3

Göring i Stockholm på flykt.

För att övervara en släktings bröllop.

Stockholm den 16. Tyske rikministern Göring anlände i dag med flygmaskin till Stockholms flyghamn. Landningen ägde rum kl. 2.25 i eftermiddag. Som passagerare medföljde en dam och två herrar. Minister Görings besök i Stockholm är av helt privat natur och avser att övervara en släktings bröllop.

Rikminister Göring har enligt meddelande från greve von Rosen å Rockelstad i dag utfärdat ett påbud, att svenska konstnärer som äro anställda vid preussiska stadsteatrar skola vara likaberättigade med tyska konstnärer. Göring har härigenom velat betona kulturförändskapen mellan de båda germanska länderna.

Suomeksi ei Göringin vierailua referoitu lainkaan. Vastaavasti suomenkielisessä osiossa on helppo löytää uutisia, joita ei ole julkaistu ruotsiksi. Esimerkkinä voi mainita uutisen, jossa tunnettu raittiuspuhuja jää kiinni viinanmyynnistä kuulijoilleen. Uutisessa ei kerrota, kumpi oli vuorossa ensin, viinanmyynti vai raittiuspuhe. Uutista ei referoitu ruotsiksi. Kun tämän lehden digitointi on suoritettu, voisi lehden erikielisten osioiden ero olla mielenkiintoinen haaste ja tutkimuskohde jollekin aiheesta kiinnostuneelle mediatutkijalle. Toinen kiinnostava aihe voisi syntyä vertailemalla sitä, miten routavuosien Suomea uutisoitiin suomalaisessa lehdistössä ja toisaalta Haparandabladetissa.

Lehti ilmestyy edelleen nimellä Haparandabladet. Nykyään se on kolmekielinen. Suomenkielisen ja meänkielisen uutisvälityksen määrä on noin neljännes ruotsinkielisestä.

EMIGRANTTILEHDISTÖ TOISEN MAAILMANSODAN JÄLKEEN

Toisen maailmansodan jälkeen oli Haaparannanlehti ainoa media, josta saattoi lukea uutisia suomeksi. Emigroituminen, joka oli käynnissä sodan aikana, jatkui sen jälkeenkin melkein taukoamatta. Vuonna 1951 muutti 13 000 suomalaista Ruotsiin. 1954 toteutettiin Pohjoismainen passiunioni, jonka tarkoitus oli sallia työvoiman vapaa liikkuminen Pohjoismaissa. Suomessa 1950-luvulla alkanut elinkeinorakenteen muutos pani vauhtia maastamuutolle. Mitä väestörakenteeseen tulee, romahti maa- ja metsätaloudessa työskentelevien osuus 46 prosentista 12 prosenttiin vuosina 1950–1979. Ei ihme, että maalaisväestöä muutti Etelä-Suomen kaupunkeihin, jotka kuitenkin eivät kyenneet antamaan toimeentuloa kaikille. Vaihtoehtokin oli lähellä. Tyhjenevän maaseudun asukas saattoi emigroitua Ruotsiin, sillä se tarvitsi kipeästi työvoimaa. Suurimmillaan muutto oli 1961–70, jolloin Ruotsi sai vastaanottaa 198 796 suomalaista, joista suuri osa ei osannut ruotsia. Epävirallinen arvio suomalaistyövoiman määrästä oli puoli miljoonaa. Lisääntynyt muutto näkyi myös suomenkielisen lehdistön kasvuna ja uusina lehtinimikkeinä.

Ensimmäinen tulokas oli *Tukholman Sanomat*. Se ilmestyi vuosina 1951–58, poikkeuksena vuodet 1955–56. Julkaisija oli Kirsti Lundberg-Järvinen. Koska lehti ilmestyi kerran kuukaudessa, se luokiteltiin KB:ssa aikakauslehdiksi. Näin ollen sitä ei ole mikrofilmattu.

Osittain samanaikaisesti ilmestyi *Tukholman Uutiset* (1952–58). Sen taustalla oli ruotsalais-suomalais-eestiläinen taloudellinen yhtymä ja kustantaja Förlaget Suomi, joka oli perustettu Toivo Heinon aloitteesta. Se käsittää KB:n kokoelmassa noin 770 sivua. Kustantajan osake-enemmistön siirryttyä W. J. Tarkkaisen omistukseen lehti jatkoi ilmestymistä nimellä Suomalaisen Uutislehti aina Heinon kuolemaan asti vuonna 1975. Sen sivumäärä kokoelmassa on noin 4800.

Kronologisesti seuraava on *Ruotsin suomalainen*, joka aloitti vuonna 1964 Ruotsin suomalaisseurojen keskusliiton (RSKL) tiedotuslehtenä. Vuonna 1972 lehti alkoi ilmestyä kerran viikossa, 1980-luvulla omistaja vaihtui. Uusi Suomi omisti sen vuoteen 1984. Se myi lehden Pentti Salolle. Vuosituhannen vaihteesta sen julkaisijana on ollut Tapani Kekki. RS on ainoa pelkästään suomenkielellä ilmestyvä, sanomalehdiksi luokiteltu sarjajulkaisu Ruotsin kansalliskirjastossa. Lehti ilmestyy kerran viikossa, ja sen painos on ollut kymmenen viime vuotta kasvussa, tällä hetkellä se on noin 10 000. Lehti on mikrofilmattu vuodesta 1979 eteen-

päin. Sivumäärä kokoelmissa on noin 36 000.

Finn Sanomat (1974–1985) alkoi ilmestyä joulukuussa 1974 Göteborgissa. Lehden potentiaalisia tilaajia olivat siellä asuvat 50 000 suomalaista. Lehti ilmestyi parhaimmillaan viidesti viikossa. Vuonna 1978 se pääsi valtion lehtituen piiriin. 1979 sillä oli 5 000 tilaajaa. Tästä huolimatta oli konkurssi väistämätön vuonna 1982. Tuolloin lehden toimitus hankki julkaisuluvan ja jatkoi julkaisemista vuoden 1985 alkuun. Tässä vaiheessa se ilmestyi kerran viikossa. KB:n kokoelmissa lehden volyymi on noin 23 000 sivua.

Vuonna 1969 perustettu valtiollinen säätiö *Invandrartidningen* julkaisi useita erikielisiä maahanmuuttaja-aikakauslehtiä kuten *Viikkoviestiä* (1995–2003). Sen ensimmäiset numerot julkaistiin 1967. Sanomalehdksi se on luetteloitu KB:ssa vuodesta 1995. Se mikrofilmatettiin juuri ennen lehden konkurssia vuonna 2003. Sivumäärä kokoelmissa on noin 1900.

Ruotsin *Sanomat* (2003–2005) jatkoi *Viikkoviestin* seuraajana elokuulta 2003 vuoden 2005 huhtikuulle. Päätoimittaja Jukka Tuurala teki lehdestä viisi kertaa viikossa ilmestyneen sanomalehden. Valitettavasti tilaajakanta ei ollut riittävän suuri kustantaakseen näin kunnianhimoisen lehden. Ruotsin Sanomien viimeinen numero ilmestyi 12. huhtikuuta 2005. Ruotsinsuomalaisten arkisto on näytteeksi digitoinut lehden numeroita vuodelta 2003 ja 2005. Sivumäärä KB:n kokoelmissa on noin 1600.

Jouni Korkiakoski on Finnarnas Historia i Sverige -teoksen kolmannessa osassa maininnut, että Ruotsissa on hänen laskelmiensa mukaan ilmestynyt yli 100 suomenkielistä ”lehteä”. Vuonna 1992 julkaistun Maahanmuuttaja- ja vähemmistölehtiluettelon mukaan tuolloin ilmestyi suomeksi 57 julkaisua. Joukossa oli painotuotteita, joita voisi luonnehtia yhdistysjulkaisuiksi, puolue- tai seurakuntalehdiksi. Ne olivat siis usein lyhytikäisiä tähdenlentoja, joiden levikki oli pieni ja levikkialue suppea. Oma lukunsa ovat ne lukuisat ruotsinkieliset lehdet, jotka ovat vuosikymmenien saatossa julkaisseet suomalaissivuja ja -palstoja. Nekin ovat jo pitkään olleet vähenemässä. Vuonna 1971 oli 37 lehdellä suomalaissivu tai palsta. Vuonna 1981 noita lehtiä oli enää 27. Tuorein esimerkki on tapaus Borås

Kirjoittaja on toiminut kirjastonhoitajana Ruotsin Kuninkaallisen kirjaston sanomalehtiyksikössä 1988–2012. Toimi vuosina 1968–1972 Helsingin yliopiston kirjastossa. On nykyään eläkkeellä ja asuu Tukholmassa.

Tidning viime vuodelta: lehdessä on vuodesta 1967 ilmestynyt suomenkielinen sivu kerran viikossa. Päätoimittaja Stefan Eklund ilmoitti sivun lopettamisesta syksyllä 2011 perustellen päätöstä sillä, että suomalaissivu on ajan myötä menettänyt merkityksensä ja funktionsa.

Boråsin suomalaiset eivät pitäneet päätöksestä. Ruotsinsuomalaisten valtuuskunnan puheenjohtaja Markku Peura yritti vastineeseen saada lehteä pyörtämään kantansa. Hän vetosi suomenkielen statukseen virallisena vähemmistökielenä ja viittasi EU:n vähemmistöpoliittiseen sopimukseen, jonka Ruotsi on allekirjoittanut vuonna 2000. Mutta turhaan. Eklundin kielteinen vastaus on todiste siitä, ettei ainakaan asennetasolla Ruot-

sin sisäisessä kielipoliittisessa keskustelussa ole tapahtunut suuria muutoksia sitten kaksikamarisen eduskunnan ja valtiopäivämies Emil Keyn. /

Kansalliskirjastossa on mikrokuvattu näistä lehdistä 11 nimekettä eli 61 mikrofilmirullaa. Filmit tulevat käyttöön sekä Kansalliskirjastossa että Kungliga bibliotekettissä. Lehdet digitoidaan, kunhan Kungliga biblioteket on selvittänyt niiden tekijänoikeudet.

Lähteet:

- Pekka Barck: *Finlands segeljakter*. 2003
Henrik Ramsay: *Sommar och segel*. 1946
C. G. E. Mannerheim: *Muistelmat*. 1952
Norrbottnens-Kuriren 14.12.1951 /I.F. : *Pressen i Norrbottnen före 1900*.
Per Rydén: *Den svenska pressens historia*. 2000
Kerstin Käll: *När fan tog bofinken*. 1992
N. Moosberg: *Om finskspråkiga tidningar i Sverige. (Symbola litteraria)* 1927
Kari Tarkiainen: *Finnarnas historia i Sverige. II–III 1993–1996*
Konni Zilliacus: *Från ofärdstid och oroliga år. 1960 Anteckningar till en Svensk Presshistorisk Bibliografi samlade av Per Rydén*. 1971
Jouni Korkiasaari, Kari Tarkiainen: *Suomalaiset Ruotsissa*. 2000
Seppo Zetterberg: *Viisi laukausta senaatissa*. 1988

In Memoriam Heli Therman 1947–2013

Kansalliskirjaston pitkäaikainen kirjastonhoitaja Heli Therman kuoli pitkäperjantaina 2013 vaikean sairauden murtamana – aivan liian pian eläkkeelle siirtymisensä jälkeen.

Heli tuli töihin silloiselle Helsingin yliopiston kirjaston bibliografiselle osastolle vuonna 1980. Hän työskenteli muutaman vuoden luonnontieteiden kirjastossa ja siirtyi takaisin bibliografiselle osastolle vapaakappaletoimistoon. Vuodesta 1997 hän jatkoi työuraansa toimiston esimiehenä eläkkeelle jäämiseensä saakka helmikuuhun 2012.

Heli oli vahvasti alaisiaan tukeva esimies ja oli aktiivisesti mukana kehittämässä esimiestyötä ja työyhteisön hyvinvointia. Pitkälti hänen ansiostaan luotiin kirjaston henkilökunnan ammattitaidon kehittämiseksi niin kutsuttu osaamisen siirtämisen ohjelma, jossa eri asiantuntijat kouluttivat ja ohjasivat työtovereitaan omalla osaamisalueellaan. Heli oli myös luomassa mentorointiohjelmaa, jolla varmistettiin eläkkeelle siirtyvien osaamisen säilyminen työyhteisössä.

Heli oli erityisesti suomalaisen vapaakappaletoiminnan arvostettu asiantuntija ja sen erinomainen dokumentoija ja tiedon välittäjä julkaisualaan päin. Työtoverit sekä Kansalliskirjastossa että muissa vapaakappalekirjastoissa saattoivat aina tukeutua Helin vank-

kaan asiantuntemukseen ja muistiin. Heli tunsu hyvin vapaakappalesäädösten 300-vuotisen historian ja hän kirjoitti hyvin valaisevia artikkeleita, jotka kävivät opiksi ja sivistykseksi nuoremmille kollegoille.

Työtoverina Heli oli avulias, sovittelleva, keskustelleva ja työyhteisön yhteishenkeä rakentava. Hänen runosuonensa pulppuamisesta ilahtuivat monet merkkipäiviään viettävät tai muualle töihin siirtyvät työtoverit. Tämä oli vain eräs osa hänen kielellisestä lahjakkuudestaan, jota hän käytti hyödyksi työtehtävissään uransa aikana. Heli harrasti kirjallisuuden lisäksi matkailua. Sekä Kiina että Intia tulivat tutuiksi ja useiden yritysten jälkeen myös Tiibet eksoottisine kohteineen.

Helin työhuoneen ikkunalla oli kasvava joukko pöllöjä: pieniä, isoja, keraamisia, puisia tai pörröisiä. Työtoverit olivat ne hänelle vuosien varrella antaneet merkkipäivinä lahjaksi ja tuoneet tuliaisina työmatkoilta. Heli itsekkään ei muistanut, mistä tämä tapa sai alkunsa. Me kaikki kuitenkin varmaankin ajattelimme, että Helillä oli juuri sellaisia ominaisuuksia, jotka usein liitetään pöllöihin: viisas, rauhallinen, tarkkaavainen ja sympaattinen. /

Tuula Haapamäki ja Maarit Huttunen, työtoverit Kansalliskirjastosta

Kuvassa Mannerheimin Aasian-matkan aineistoa Suomalais-ugrilaisen seuran luvalla.

Mannerheimin matkasikarit

TEKSTI: OLLI ALHO JA KAI LINNILÄ
KUVA: KAI EKHOLM

Kansalliskirjaston kummi Kai Linnilä, ylikirjastonhoitaja Kai Ekholm ja professori Olli Alho tapasivat marsalkka Mannerheimin Aasian-matkan jäämistön äärellä. Olisiko joku näistä sikarilaatikoista ollut mukana matkamiehen satulalaukussa ja tarjonnut aromikkaan kumppanin pitkän vaelluksen lepoetkiin? Todennäköisesti, mutta Marski noudatti kurinalaisuutta päivittäisessä sikariharrastuksessaan: aitoja kuubalaisia hän poltti vain juhlahetkinä tai antoi lahjaksi.

Marskin Aasian matkasikarit, puolenkymmentä laatikkoa, oli kääritty Alankomaissa. El Aguila, jota Mannerheimillä on ollut kaksi laatikollista, oli valmistettu La Bolsan tehtaassa. La Bolsa sijaitsi Krommenissa ja Kampenissa, joka oli legendaarinen sikaripaikkakunta. 1800-luvun lopulla sen asukkaista 40 prosenttia työskenteli sikaritehtaissa. 1900-luvun alussa kaupungissa toimi peräti 110 sikaritehdasta. Aguila-brändillä on maineikas esikuva Kuubassa: *El Aguila del Oro* kuuluu klassisiin kuubalaisiin tuotemerkeihin. Tehtailija Anton Bockin vuonna 1845 perustamaa tuotantolaitosta kutsuttiin myös Aguilan nimellä. Sikarimytologia väittää, että Bockin tehtaassa valmistettiin ensimmäiset tietoiset vitolat eli sikarit yksilöitiin tai luokiteltiin koon ja muodon perusteella.

Myös pietarsaarelainen Strengberg valmisti *El Aguila*. Se viipyi tehtaassa tuoteluettelossa vuosina 1867–83.

Marsalkka poltti ainoastaan sikaria ja se kuului hänen nautintoihinsa läpi elämän. Aikalaistodistajat viittaavat aterioiden jälkeisiin hetkiin, jotka oli pyhitetty sikarille. Mannerheimin maku oli jokseenkin vaatimaton, jopa taloudellinen. Taru Stenvall on muistelmissaan kertonut, että Marskin mielimerkki oli Strengbergin *La Planta*. Sitä valmistettiin Pietarsaareissa kolmeen eri otteeseen: vuosina 1916–18 ja 1929–60 sekä viiden pakkauksissa joulukuusta 1960 alkaen. Strengberg valmisti vuonna 1942 sotapäällikön nimikkosikarin, *Fältmarskalkens cigarrin*, joka oli pakattu Purmon laatikkotehtaan valmistamaan puiseen rasiaan. Sikari oli noin 13 senttimetrin mittainen *panatela* ja kuta-kuinkin samaa kokoa kuin *La Planta*.

Jean Sibeliuksen Ainolan-kodin toisen kerroksen vaatekomeron hyllyltä löytyy suurehko määrä säveltäjän sikarilaatikoita, joista osa on tyhjiä, osa vajaita, osa avaamattomia. Näiden joukossa on myös rasia, jonka kannessa on teksti ”Minne av Mannerheim 1941”. Jatkosota oli valmisteilla tai käynnissä. Jos kysymyksessä oli joulutervehdys, Marski oli juuri kotiuttamassa vanhimpia ikäluokkia. Niin tai näin, hän huolehti siitä että Ainolan *aficionado* sai sikarinsa.

Mannerheimin Sibeliukselle lähettämät sikarit olivat kuubalaisia, lontoolaisen sikaritalon leimalla varustettuja H. Upmann-sikareita. Kuka ne oli lähettänyt Mannerheimille? Kenties toinen suuri sikarinpolttaja Winston Churchill? Emme tiedä. Tiedämme vain, etteivät nämä tai muutkaan kuubalaiset sikarit kuuluneet Mannerheimin päivittäisiin rutiineihin, sillä hän huomautti parissakin yhteydessä, että havannalaiset tulee säästää juhlavampiin tilanteisiin ja arkisissa oloissa on tyydyttävä polttamaan ”huonoja sikareita”.

Aasian-matkan sikarilaatikat edustavat tätä vaatimatonta kategoriaa. Jos laatikot sisältäisivät sikareja, ne olisivat perinpohjaisen kuivia ja polttokelvottomia. Saimme kuitenkin aiheen muistuttaa itseämme siitä, etteivät nekaan sikarit, joita Mannerheim, Sibelius, Paasikivi ja vaikkapa Väinö Tanner polttivat, läpäisisi juuri kuivuutensa vuoksi tämän päivän sikariharrastajan laatukontrollia. Humidorit, laatikot, jotka on tehty sikarien säilyttämiseen sopivan kosteissa olosuhteissa, muuttuivat harrastajien vakiovarusteeksi paljon myöhemmin. Suurmiehemme joutuivat polttamaan miltei aina kuivahkoja ja siksi kovin nopeasti ja kitkerästikin palavia sikareita. Vaihtelua tähän tarjosi kevät sade, joka salli sikarin vapautua tuoksuvasta vankeilastaan ja imeä itseensä luonnollista kosteutta – aivan kuten alkukodissaan Kuubassa. /

Kansalliskirjasto digitoi 160 000 sodanaikaista kuvaa koko kansan käyttöön

Puolustusvoimat on avannut Sodan ajan kuvat -palvelun. Kansalliskirjasto ja sen Mikkeli-sä sijaitseva Digitointi- ja konservointikeskus ovat osallistuneet projektiin jo monen vuoden ajan digitoimalla sekä talvi- ja jatkosodan että Lapin sodan ajan kuvia alkuperäisnegatiiveista. Palvelun suosio on ollut niin suuri, että sinne kirjautuminen saattaa olla hidasta.

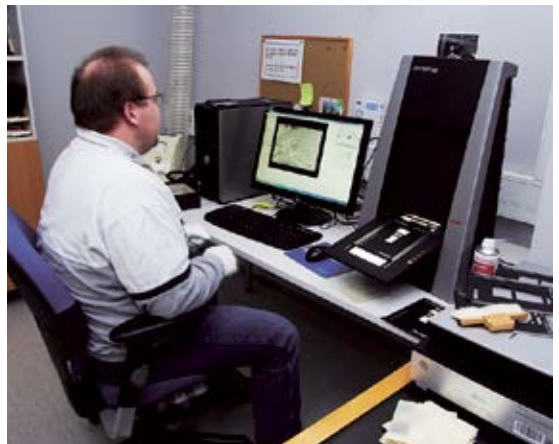
”Tuotettu kuva-aineisto on lähdeaineistoa veteraanien, isiemme, äitiemme ja isovanhempiemme kokemuksiin ja sotien ajan yhteiskunnan toimintaan poikkeusoloissa. Nuoremmat sukupolvet ovat nyt saaneet tämän muistin digitaalisena käyttöönsä”, toteavat aineistoa käsitelleet digitoijat.

Historiallisesti tärkeän aineiston digitointi muutti sitä käsitelleiden 30-40-vuotiaitten digitoijien käsitystä sodasta ja sotien ajan yhteiskunnasta. Vastoin odotuksia kaikki kuvat eivät esittäneet sotaa rintamalla, vaan niissä oli mukana kotirintaman arki. Erityisen vahvana teemana kuvissa on yhteisöllisyys – kyllien tapahtumiin, häihin ja hautajaisiin osallistuivat kaikki vauvasta vaariin. Sukupolvet elävät kuvissa rinta rinnan.

Karjala näyttäytyy kuvissa yllättävän modernina ja vauraana alueena, jossa on päiväkoteja, kansalaisopistoja ja kauniita kyliä. Toisaalta Viipurissa pelataan jalkapalloa pommitusten raunioiden keskellä. Työ on ollut erittäin mielenkiintoista, ja yksi digitoijista löysi kuvia samasta Kannaksen kylästä, josta hänen oma sukunsa on kotoisin. Miehellä ja kylällä on sama nimi, ja kuvista löytyi jopa sukunimikaimoja.

TUOMAS HAVUKAINEN

Digitointityössä Paavo Pauku.

Aineistossa kiinnostavat huomiota monet yksityiskohdat. Rakennusperintö on saanut oman dokumentaationsa, samoin ajan muoti ja pukeutuminen. Erilaiset viihdyttäjät matkaavat paikkakunnalta toiselle soitajineen ja koomikoineen. Hevoset ja koirat työskentelevät sotilaiden rinnalla. Suomalaiset katselevat kiikareilla palavaa Pietaria ja Kronstadtia. Saksalaisia on kaikkialla Suomessa.

Sodan ajan kuvia on digitoitu erilaisilta negatiiviformaateilta: joukossa on ollut mm. lasilevyjä, laakafilmejä ja rullafilminegatiiveja. Kuviin liittyvät kuvaseosteet on kirjoitettu puhtaaksi käsin ja koneella kirjoitetuista liuskoista, ja niitä on täydennetty kuvista ilmenevillä aihetiedoilla. Kuvaseosteet näkyvät nyt kuvien otsikkoina verkkopalvelussa.

Digitointityö on tärkeä osa Kansalliskirjaston toimintaa. Tekijänoikeuksista vapaa vanha aineisto on käytettävissä verkossa osoitteessa digi.kansalliskirjasto.fi ja tekijänoikeudenalainen aineisto vapaakappalekirjastoissa eri puolilla Suomea. /

Sodan ajan kuvat osoitteessa <http://www.sa-kuva.fi/>

Helsingin yliopistomuseo siirsi perjantaina 26.4.2013 Aleksanteri I:n rintakuva Kansalliskirjaston pihalta kunnostettavaksi. Kunnostukseen on hyvää aikaa nyt kun taustalla sijaitsevassa Engelin kirjastorakennuksessa käynnistyy peruskorjaus. Myöhemmin päätetään mihin rintakuva sijoitetaan kunnostuksen jälkeen.

Perjantaina 24.5.2013 skoolattiin Kupolisalın kolmannen kerroksen armarioiden tyhjentämistä ja onnistunutta Tutkimuskirjaston ja Digitointi- ja konservointikeskuksen yhteistyötä. Humanistisen kokoelman sidokset puhdistettiin, inventoitiin ja kuntokartoitettiin kirja kirjalta sekä lopuksi siirrettiin väistöiloihin Luoliin.

Kuvassa vasemmalta: ylikirjastonhoitaja Kai Ekholm, hallintosihteeri Rita Saari, konservaattoriharjoittelija Hanna-Leena Väisänen, konservaattori Marleena Vihakara sekä johtava tietoasiantuntija Mika Hakkarainen.

TAUSTATIETOA KANSALLISKIRJASTON HUMANISTISESTA KOKOELMASTA

Humanistinen kokoelma (ent. ulkomainen kokoelma, yleiskokoelma), jonka alkuosasta (armariot 1–32) käytetään myös termiä historiallinen kokoelma. Kokoelma on syntynyt yliopiston siirryttyä Turun palon jälkeen Helsinkiin 1828. Sen perustana on Senaatin Julkinen kirjasto, joka sisälsi Matthias Caloniuksen kirjaston sekä Turun palon jälkeiset suuret lahjoitukset muun muassa Venäjältä. Kokoelmaan on eri aikoina liitetty lukuisia yksityiskokoelmia, joita ei ole säilytetty omina erikoiskokoelmina. Siihen on liitetty kirjallisuutta kirjaston vapaakappaleina saamista autonomian ajan Venäjän vähemmistökielien länsimaisilla kielillä julkaistuista aineistoista. Kokoelman vanhassa karttumattomassa osassa on tieteenaloittainen systemaattinen järjestys, vaikka siinä on näennäisesti mekaaninen järjestys ja julkaisuilla on kiinteät signumit.

Konservaattori Marleena Vihakara

1

SAIMA HARMAJA -TAPAHTUMIA

Saima Harmajan 100-vuotisjuhlavuoden näyttelyyn *Tulisit aivan hiljaa* liittyi viisi tapahtumaa: runolukupiiri, paneelikeskustelu, konsertti, runomatinea sekä runo- ja musiikkimatinea.

1. Kuva 6.3.2013 pidetystä paneelikeskustelusta, johon ottivat osaa (oikealta) lehtori Annamari Saure, runoilija Vilja-Tuulia Huotarinen, professori Pirkko Nuolijärvi, kirjailija ja kirjallisuudentutkija Markku Envall sekä toimittaja Päivi Istala, joka toimi puheenjohtajana. Keskustelussa valotettiin monipuolisesti Saima Harmajan merkitystä runoilijana.

2

2. Runomatineassa 10.4.2013 näyttelijä Hellevi Härkönen tulkitsemassa Saima Harmajan runoja.

3. Konsertissa 12.3.2013 esitettiin Saima Harmajan runoihin sävellettyä musiikkia. Kuvassa Helsingin yliopiston musiikkiseuran kamarikuoro, joka esitti Tapani Suonnon, Janne Seppälän, Taneli Kuusiston, Paul Janssonin, Eero Nallinmaan ja Juha Hilanderin säveltämiä kuoroteoksia Saima Harmajan runoihin. Kuoroa johti Karin Taukar.

3

4. Uinuva-yhtye esitti konsertissa Heta Keskinarkauksen säveltämiä lauluja Saima Harmajan runoihin. Yhtyeessä esiintyivät: Heta Keskinarkaus, laulu, Sigurdur Rögnvaldsson, kitara, Mikael Myrskog, piano ja syntikat, Juho Kanervo, basso/sello ja Anssi Tirkkonen, rummut.

5. Saima Harmaja -tapahtumissa oli runsaasti yleisöä.

4

5

NÄYTTELYT

SUOMEN KANSALLISMUSEOSSA

26.4.–27.10.2013

Avartuva maailma – Kartta-aarteita A. E. Nordenskiöldin kokoelmasta

Kansalliskirjaston A. E. Nordenskiöldin kokoelma on maailman merkittävimpiä vanhojen karttojen kokoelmia. Se kuuluu Unescon kulttuuriperintökohteisiin. Adolf Erik Nordenskiöld (1832–1901) teki 10 tutkimusmatkaa Pohjoiselle jäämerelle ja purjehti 1878–1879 ensimmäisenä yhtäjaksoisesti Koillisväylän. Retkiään valmistellessaan Nordenskiöld kokosi vanhoja karttoja ja matkakertomuksia ja syventyi karttojen historiaan. Hänestä tuli kartografian historian maailmankuulu uranuurtaja.

Näyttely kertoo maailmankuvan avartumisesta, suurten löytöretkien, siirtomaavaltojen kilpailun ja tutkimusretkien vaikutuksista tiedon karttumiseen. Nordenskiöld syntyi, opiskeli ja aloitti tutkijanuransa Suomessa. Näyttely kertoo myös hänen värikkäistä elämänvaiheistaan ja teoistaan.

Järjestäjät: Kansalliskirjasto ja Suomen kansallismuseo
Sisällön suunnittelu ja käsikirjoitus: yli-intendentti Jouni Kuurne, prof. Tapio Markkanen, fil.maist. Leena Miekkavaara, fil.maist. Anna-Maija Pietilä-Ventelä.

Näyttely Suomen kansallismuseossa,
Mannerheimintie 34

Avoimna ti-su klo 11-18, ma suljettu.

Liput: 8 € / 6 €, alle 18-v. ilmaiseksi.

Maksuton sisäänpääsy perjantaisin klo 16-18.

Näyttelyyn liittyy kansainvälinen konferenssi International Conference on the History of Cartography (IHC) Helsingissä 30.6.–5.7.2013.

Näyttelyyn liittyvät tapahtumat: www.kansallismuseo.fi

Julkaisu: *Avartuva maailma – Kartta-aarteita A. E. Nordenskiöldin kokoelmasta*. SKS, 2013.

ILMOITUS

Avartuva maailma – Kartta-aarteita A. E. Nordenskiöldin kokoelmasta

.: Nordenskiöld Collection

Avartuva maailma – Kartta-aarteita A. E. Nordenskiöldin kokoelmasta

. Nordenskiöld Collection

Avartuva maailma – Kartta-aarteita A. E. Nordenskiöldin kokoelmasta

The Emerging World – Map Treasures from the A. E. Nordenskiöld Collection

Världen vidgas – Skatter i A. E. Nordenskiöld's kartsamling

Giuseppe Rosaccio: Il Mondo e sue parti cioè Europa, Africa, Asia et America, 1595

26.4. – 27.10.2013

Nyttely Suomen kansallismuseossa
Utställning på Finlands nationalmuseum
The Exhibition in The National Museum of Finland
Mannerheimintie 34, Mannerheimvägen 34
Helsinki, Helsingfors

Avoinna ti-su 11-18, ma suljettu / Öppet ti-sö 11-18, må stängt / Open Tue-Sun 11-18, Mon closed / www.kansallismuseo.fi / www.kansalliskirjasto.fi

PL 15 (Unioninkatu 36)
00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti:
kk-tiedotus@helsinki.fi

55. vuosikerta

Toimitus:

Päätoimittaja
Suvi Kingsley
(09) 191 22722
kk-lehti@helsinki.fi

Toimitusneuvosto:

Hanna Arpiainen
Dorrit Gustafsson, pj.
Suvi Kingsley
Katri Nissilä
Sinimarja Ojonen
Heidi Partanen
Heidi Seppänen

Ulkoasu:

Jarkko Hyppönen

Paino:

Eriksen Oy, Helsinki

Osoitteenmuutokset:

rita.saari@helsinki.fi
(09) 191 22720

Kansalliskirjasto-lehti
verkossa:
www.kansalliskirjasto.fi/yleistieto/kklehti.html
www.lehtiluukku.fi

Artikkelit luettavissa
myös Arto-tietokannasta
(Elektra sopimus)
<https://arto.linneanet.fi>

ISSN 1459-3467

HELSINGIN YLIOPISTO

CEANVS
HYPEREOREVS

A5 W1

Itella Green

EUROPAE

DEV CALIDO
NIYS OCEA
NVS

OCEANVS
GERMANI
CVS

OCEANVS BRITANNICVS

CANTABRICVS OCEANVS

SMARVS

BARBARIA

MEDITERRANEA